

KVINNORS ROLLER I VIKINGATIDEN

Utifrån exemplet Birka och skriftliga källor

Av: Karolina Bruun Olofsson
CD-uppsats i Arkeologi
Lunds Universitet HT 2005
Handledare: Eva Andersson

ABSTRACT

This essay discusses the issue of the role of women and also whether they could obtain a strong social position during the Viking Age. Moreover, it does discuss the question of how frequent women were present in Viking Age scriptures, art and archaeological artefacts in comparison to our view of women and her position in the modern society.

The archaeological material used is in majority that found in Birka, such as burial and habitational findings. These objects, as well as other comparable and similar findings from other places, when put together with written sources, show that women had different roles in the society. She was able to have a strong social role during the Viking Age not only because of the status her family had but also because of her own merit depending of her skills and ability.

The archaeological findings found in female graves and other findings in the area, suggest a specializing within both textile production and trade for the women. This does not mean that all women began working in textile outside the home. Instead, most of this suggests that women in fact worked within their household to provide for the families' needs for textile and food. If skilful in these matters she could expand the production as a profession. Women who worked and were skilful at this and earned a reputation were buried with the objects and tools that earned her the reputation and honour whether it was within trade, textile, cooking or any other field of work.

Keywords: Women, Viking Age, Birka, Objects, Status

<u>INNEHÅLLSFÖRTECKNING</u>	<u>Sida</u>
ABSTRACT.....	3
KAPITEL 1	7
INLEDNING.....	7
SYFTE/FRÅGESTÄLLNING.....	8
MATERIAL, URVAL OCH AVGRÄNSNING.....	8
Skrifter och bilder av intresse.....	9
Fyndföremål av intresse.....	9
METOD	10
KÄLLKRITIK	10
FORSKNINGSHISTORIK.....	12
Birkautgrävorna	12
Textilforskarna.....	13
De genusforskande arkeologerna.....	14
Kritik av forskningshistorik.....	15
KAPITEL 2	17
BIRKA	17
STATUS	19
OLIKA KVINNOROLLER I SKRIFTER.....	19
NUTIDA SKRIFTER OM OLIKA KVINNOROLLER	19
ÄLDRE SKRIFTER OM OLIKA KVINNOROLLER	22
Kvinnors olika roller vid begravingar.....	23
Kvinnor och giftermål	25
Övriga berättelser	26
GENUSPERSPEKTIV.....	27
SAMMANFATTNING.....	29
KAPITEL 3	31
DET ARKEOLOGISKA MATERIALET	31
VILKA KVINNOR SYNS I GRAVMATERIALET?.....	31
Gravar	32
VILKA FÖREMÅL SYNS I KVINNOGRAVARNA?	33
Textilier, textilredskap och handelsföremål	33
Dyrbara textilier.....	35
Föremål till handel.....	36
VILKA KVINNOR SYNS I BOPLATSMATERIALET?	36
Textilredskap	36
JÄMFÖRANDE TABELL ÖVER DET ARKEOLOGISKA MATERIALET	37
ÖVRIGT ARKEOLOGISKT MATERIAL	38
Runstenar	38
Bilder	39
SAMMANFATTNING AV DET ARKEOLOGISKA MATERIALET.....	39
SAMMANFATTNING AV DET ARKEOLOGISKA MATERIALET.....	40
KAPITEL 4	43
VAD SÄGER DE SKRIFTLIGA KÄLLORNA OM KVINNOROLLEN.....	43
KAN DET ARKEOLOGISKA MATERIALET VISA VAD DEN DÖDA GJORDE I LIVET? ...	44
TOLKNING OCH DISKUSSION.....	45
Vilka olika roller kan man se att kvinnor haft utifrån de skriftliga källor och genderteorier som finns?.....	45
Kan man se utifrån det arkeologiska materialet vilken roll kvinnan haft i livet?	46
Kan kvinnan ha försörjt sig själv och på det sättet skapat sig en egen social status?.....	47
LITTERATURFÖRTECKNING.....	48

KAPITEL 1

INLEDNING

År 1989 finansierade Gad Rausing och Tetra Pak genom donationer ett Birkaprojekt som skulle hålla på under fem års tid. Året därpå följde ett samarbete mellan Birkaprojektet och Sveriges Television kanal 1, vilket senare resulterade i en tv-serie som väckte allmänhetens intresse för projektet och i en bokserie som Bo G. Eriksson (producent för Vetenskapens värld) och Docent Björn Ambrosiani tillsammans skrev. Boken och tv-serien fick samma titel, nämligen *Birka Vikingastaden. Jakten på svarta jordens hemligheter har börjat!*

Bodil Petersson som har skrivit *Indiana Jones på Birka. Om Arkeologisk Popularisering och forskning*, menar att Björn Ambrosiani och TV-producenten Bo G Erikson i både tv och böcker förmedlar en mansdominerande bild av Birka och vikingatiden (se bild No 1-3). Vare sig det är medvetet eller omedvetet kan man fråga sig hur det kan bli så vinklat. Petersson skriver:

”Det visade sig att vikingastadens människor enligt bokserien *Birka Vikingastadens* teckningar i huvudsak är män. Både totalt och i fallet *Birka* är antalet män överväldigande, trots att teckningarna från staden avbildar såväl gatumiljöer och husinteriörer, där rimligen både män och kvinnor rörde sig. Vad som helt saknas är kvinnor som spinner, väver eller syr, något som annars förekommer ofta i skildringar av järnålder och vikingatid.” (Petersson 1994 s58).

Vidare skriver Petersson i sin uppsats (Petersson 1994 s58-59), att vid sammanställning av bilderna framgår det att endast männen bygger hus, seglar i skepp, överfaller kloster och ägnar sig åt smideshantverk. Den statiska bilden av kvinnans roll som tyst åskådare känns underlig och överklig och därför vill jag med hjälp av både samtida och nutida skrifter om kvinnor göra en jämförande analys med de utgrävda kvinnogravarna från Birka. Utifrån de bevis som finns kvar idag vill jag försöka komma fram till vilken social roll och status kvinnan hade, samt ifall kvinnorna kunde skapa en egen social status. Kan man jämföra kvinnor med varandra eller var alla kvinnor lika, var de en homogen grupp? Hade alla kvinnor samma roller och samma utgångspunkt eller kunde de liksom männen arbeta sig uppåt, bilda sig en egen identitet, göra sig en karriär som var bättre än de andra kvinnornas. Kunde kvinnorna specialisera sig inom sin arbetsuppgift så mycket att hon fick högre status än sina medsystrar?

Ambrosiani 1993 Vol. 2 s49 bild No 1

Ambrosiani 1993 Vol. 2 s44 bild No 2

Ambrosiani 1993 Vol. 1 s6 bild No 3

Kvinnor är en grupp som inte märks av så mycket när man talar om de forntida människorna. I historieböcker talas det ofta om stora män som erövrar världen och om hur män tog sig från

stad till stad och från land till land. Om män som ger oss demokrati och som skapar krig och bildar unioner. Män som uppfinner diverse ting vilka förändrar hela mänskligheten och hela vår tillvaro.

Trots allt detta underbara, styrka, vishet och bilden av mänsklig överlägsenhet syns eller hörs väldigt få kvinnor. Kvinnans arbete på gården och i hemmet var minst lika viktig för att man skulle överleva, vilket många inklusive jag själv lätt och helt glömmer bort. Att kvinnan hade en viktig roll och att hon var aktad betyder inte att hon hade ett så kallat manligt yrke, eller manliga sysslor. Hon var den som fick sköta hushållet, ta hand om barnuppfostran, laga mat, göra öl och väva. Detta tog lång tid att lära sig och krävde erfarenhet för att ge bästa resultat. Misslyckades hon med att beräkna ekonomin och maten så kunde hela familjen få gå utan mat och i värsta fall svälta ihjäl.

SYFTE/FRÅGESTÄLLNING

Jag vill med mitt arbete belysa kvinnan och hennes olika roller. Inte kontra mannen, utan mot bakgrunden att hon var just kvinna. Vilka hennes uppgifter var i samhället och i det privata hemmet och ifall hon hade möjligheten att förändra sin sociala status gentemot sina medsystrar. Kunde hon arbeta sig till en ny social roll, eller ny status?

Med hjälp av det arkeologiska materialet från både boplatserna och gravarna från Birka gör jag en jämförelse med de skriftliga källorna som finns från vikingatiden, med de vetenskapliga arbeten från idag som behandlar kvinnornas roller under vikingatiden.

Dessa är mina frågor:

1. Vilka olika roller kan man se att kvinnor haft utifrån de skriftliga källor och genderteorier som finns?
2. Hur kan man utläsa detta ur ett arkeologiskt fyndmaterial?
3. Kan kvinnan ha försörjt sig själv och på det sättet skapat sig en egen social status?

MATERIAL, URVAL OCH AVGRÄNSNING

Först och främst är jag intresserad av att hitta vikingakvinnans olika roller, inte så mycket som husmor, rik fru eller trälinna utan hennes andra roller. Vilka roller fanns det på vikingatiden förutom dessa? Kunde hon vara affärskvinna, kunde hon resa och kunde hon försvara sitt hem om mannen var borta?

För att få svar på dessa frågor måste jag använda mig av flera olika infallsvinklar och olika material.

Dels används de skriftliga källorna från vikingatiden eller strax efter som till exempel Rimberts *Vita Ansgari* som beskriver vad missionären Ansgar såg under sin vistelse i Birka, vilket samhälle och samhällsklimat han kom till och vilka kvinnor och män han mötte.

Ibn Fadlans beskrivning av den begravning han bevittnade hos ruserna vid floden Volga visar en syn på kvinnornas olika roller vid begravningar medan Eddan visar en helt annan sida av kvinnornas roller. Dessa skildringar av kvinnoroller, är gjorda av helt skilda författare.

Med hjälp av dels de äldre skrifterna men även nutida vetenskapliga skrifter som analyserar kvinnans roller och hennes sociala status inleds ett nytt kapitel som utgår ifrån det arkeologiska materialet.

Det jag tittar på i detta kapitel är vilka kvinnor som syns i gravmaterialet och vilka kvinnor som syns i boplatismaterialet. Finns det i mina skriftliga källor indikationer om förekomsten av föremål i gravmaterialet eller boplatismaterialet så som textilredskap, olika handelsföremål som vikter eller fina utländska textilier, används det i analysen och det görs en jämförande tabell över grav och boplatismaterial för att se vilka föremål som var värda att ta med sig i graven.

När det gäller gravplatsmaterialet tittar jag främst på de arkeologiskt könsbestämda gravarna. Utifrån vad dessa gravar har för föremål lägger jag dem i en kvinnlig eller manlig stapel. Dock utgör de obestämda gravarna en stor del av stapeln och kommer därför inte att ignoreras.

Gravmaterial som är intressant är textilier, handelsföremål och textilredskap. När det gäller boplatismaterial gäller samma kriterier som för gravmaterial.

Här kommer en kort diskussion om de viktigaste delarna i min uppsats. Varför jag har valt just dessa i mitt arbete, samt hur de på både gott och ont kan förändra resultatet.

Skrifter och bilder av intresse

De skrifter som är relevanta för mitt arbete är de som är från vikingatiden, eller strax därefter och som innehåller beskrivningar av kvinnor. Oavsett vilka kvinnor som framställs är det av intresse eftersom det kan jämföras med gravmaterialet och boplatismaterialet från Birka. Utifrån dessa jämförelser kan man ta reda på vem som förmodligen fick de ståtliga begravningarna och vem som inte fick någon begravning alls, om den döda i sig själv var en viktig person eller om hon var hustru till en rik man men utan större makt utanför hemmet. Vilken slags kvinna hade störst makt och hur återspeglas det i så fall i gravmaterialet.

Jag använder mig av bland annat Ansgars reseskildringar (skriven av Rimbert). Araberna och skribenterna Ibn Fadlan och Ibn Rustas skildringar av Ruserna är också viktiga för att få en inblick i kvinnans olika roller vad gäller begravning. Både hur hon begravdes och hur hon deltog vid olika begravningsceremonier.

Runstenar är intressanta då det verkar som att även kvinnor kunde resa dessa. På runstenarna kunde de berätta om sig själva, om sina resor etc. Eller få en runsten rest över sig för att någon saknade henne eller ansåg att hon varit betydelsefull.

Bilder från vikingatiden visar hur kvinnor borde vara, inte som de var i verkligheten. Dessa kan ändå ge vissa ledtrådar till deras liv som till exempel hur de framställs, deras kläder, vilka föremål de visas med.

Fyndföremål av intresse

De fynd som är relevanta för mitt arbete är framförallt föremålen i gravarna. Jag letar efter saxar, vågskålar, vikter, kammar, synålar, dräktspännen och andra föremål som kan ha betydelse för min tolkning av kvinnans arbete och hennes sociala status. Jag tittar även på textilierna och hur de är utformade. Om där finns silke eller guld- och silvertrådar, eller speciella och dyra textilier så kan det säga något om kvinnans status. Man kan även fråga sig

om textilierna var importerade eller om de var gjorda i Birka och vem som i så fall skapade dem.

Kan fyndmaterialet i graven peka på ett visst sätt att leva eller var allt en rekonstruktion gjord av de efterlevande för att visa upp en mer lysande bild av den döda? Var de redskap man fick i graven sådana som den döda hade använt eller var de bara symboler? För dessa frågor har jag använt mig av framför allt Mike Parker Pearson som har skrivit boken *The Archaeology of Death and Burial* (1999).

METOD

Först görs en litteraturstudie med en kort historik över Birka. För att få så mycket kunskap som möjligt rörande Birka, använder jag mig av Björn Ambrosianis böcker i ämnet bland annat *Birka Vikingastaden, Jakten på svarta jordens hemligheter har börjat* Vol.1-5. 1996, som var ett samarbete med Bo G. Erikson. Även *Birka Studies* (där jag använder mig av Vol 2), som Ambrosiani också medverkat i, är en annan samling böcker som behandlar Birka och dess fynd.

De kapitel som följer behandlar kvinnans olika roller utifrån:

1. Skriftliga källor från Vikingatiden.
2. Utifrån nutida vetenskapliga skrifter.

Därefter behandlas frågan om vilka kvinnor som syns i det arkeologiska materialet såsom:

1. Gravmaterialet.
2. Boplatsmaterialet.

Sammanfattningen består av en jämförelse mellan de olika skrifterna och det arkeologiska materialet som kan ge svar på vilka roller kvinnorna hade. Dessutom huruvida skrifterna och det arkeologiska materialet skiljer sig mycket från varandra eller ej.

KÄLLKRITIK

Där finns flera faktorer som man måste ha i åtanke när man gör ett sådant här arbete. Först måste jag säga att jag kommer på mig själv och får påpekat för mig med att jag från början av mitt arbete undervärderade kvinnans roll gentemot mannen genom att omedvetet skriva om hennes arbetsuppgifter som något banalt och tråkigt, trots att det ju i lika hög utsträckning som något annat är ett arbete i sig. Kvinnan hade en viktig roll i hemmet och det betyder inte att man ska förringa hennes position.

Dessutom kan jag se att där finns brister i min analys då jag inte använder mig av alla föremål som finns. Det stora problemet är att jag inte har använt mig av alla gravar som finns i Birka och på andra platser i Sverige för att jämföra med. Jämförandet hade vägt tyngre då jag hade fått se hur det såg ut i andra delar av Sverige under samma tid, Birka är ju trots allt snarare ett undantag. Men Birka var viktig under Vikingatiden, det var en samlingsplats, en ”smältdegel”. Birka ger mig ett ganska snävt arbetsområde som kan ge en felaktig bild av dåtidens samhälle om man inte tar upp vissa problem som arbetet stöter på. Detta att det är en liten grupp individer jag undersöker och att de låg begravda i en speciell stad, under en speciell period av vår historia, nämligen vikingatiden. Jag valde dock Birka av två anledningar, dels på grund av fynden som ger en bra information om vikingatidens mode i en

storstad (handelsstad) under en viktig period av vår historia. Dels för att där finns mycket fynd som borde gå att jämföra med de skriftliga källorna och avbildningarna och för att det finns mycket skrivet material om Birka som stad och om vikingasamhället genom källor som *Rimbertkrönikan* och Adam av Bremen. Det kan också vara så att bilderna och skrifterna inte är sanna, utan vill ge en falsk bild av kvinnan, det får jag också ta med i beräkningen.

Det kan vara lätt att glömma bort att det finns en del gravar som inte är könsbestämda och att dessa måste räknas in i statistiken. Av Birkas 1110 gravar är endast 415 könsbestämda vilket lämnar hela 695 skelett obestämda. Man kan alltså inte bygga en hel teori på några få praktgravar med rika fynd, utan måste se på helheten.

Jag har valt att titta närmare på de arkeologiskt könsbestämda gravarna och inte de biologiskt könsbestämda gravarna eftersom att det kan vara svårare att könsbestämma skelett biologiskt (osteologiskt), i synnerhet om benen är brända. Om man bestämmer kön arkeologiskt tittar man bland annat på vad personen fått med sig i graven. Gravgåvorna kan säga om det rör sig om en man eller kvinna, likväl inte till 100 % då vissa föremål i organiska ämnen kan förmultna vilket gör att personen tas ur sin kontext. De föremål som finns kvar kan inte berätta personens hela historia.

Man måste även börja tänka i andra banor när det gäller kön och föremål. Vi har lätt för placera in föremål i ”könsfack”, till exempel är ett svärd per automatik ett manligt attribut, medan en guldhalsring per automatik är ett kvinnligt attribut. Arkeologen måste se längre än så genom att vidga sina vyer och inte sätta in allt i specifika fack.

Judith Jesch skriver bland annat att:

”In the absence of adequate skeletal remains, it has long been common practice to determine the sex of the dead on the basis of their grave goods. In the Scandinavian context this has meant identifying skeletons buried with weapons and certain tools as male, those buried with jewellery and domestic implements as female” (Jesch 1991 s13).

Hon beskriver vidare hur en dansk studie jämförde skelett och gravgods för att se relationen mellan gender och gravgåvor. ”The results showed that there was a high correlation between the sex of the dead person and the character of some of the objects buried with them.” (Jesch 1991 s13).

Föremål som kunde användas för att skilja mansgravar från kvinnogravar var:

Män: vapen, yxor, spjut, ridföremål, verktyg till smide m m.

Kvinnor: broscher (ovala broscher framför allt), armringar, halsband och sländtrissor.

Där fanns även föremål som var vanliga i både mans och kvinnogravar:

Kammar, lerkärl, knivar, slipstenar, mynt och pärlor (Jesch 1991 s14).

Att sätta in föremål i fack och bestämma vad som är manligt och vad som är kvinnligt kan ge problem den dagen man hittar ett manligt attribut i en kvinnas grav, eller tvärt om. Att finna ett föremål i en kontext den inte borde vara i, kan göra att den döde/döda kan få byta identitet och kön. Eller så gör man en osteologisk undersökning men hittar på en ny funktion för föremålet i fråga. Man kan därmed göra det för lätt för sig, man orkar eller vill inte tänka i nya banor.

Man vet att vikingakvinnan och alla både före och efter henne har arbetat tillsammans med mannen för brödfödan på gården, så min fråga om hon kan ha försörjt sig själv kan bli mycket

svår att få svar på. Vad menas med att försörja sig själv? Hon kunde kanske ha försörjt sig själv fast ändå haft en man vid sin sida. Jag vet att detta är problematiskt och är något jag måste ta hänsyn till i mitt resultat. Hon behöver inte ha fått sin status just genom att arbeta fysiskt, hon skulle även ha kunnat ha ärvt en gård om där inte fanns en manlig släkting som kunde ta över och på det sättet fått makt, men för att få veta det behövs det skriftliga källor som bevis.

En viktig sak som Liv Helga Dommasnes tar upp i sin artikel *Women, Kinship and the Basis of Power in the Norwegian Viking Age* (Dommasnes 1991 s 65), är att arkeologin föddes i en tid då kvinnor och barn inte räknades, i alla fall inte i den offentliga sfären, vilket skulle kunna förklara varför genderfrågor tagits upp relativt sent inom både vetenskap och arkeologi. Detta är något som även Elisabeth Arwill-Nordbladh tar upp. Hon nämner hur kvinnosynen såg ut i Sverige under 1800-talet, den tid då intresset för arkeologi och vikingatiden vaknade och tog fart. 1800-talets syn på mannen som hemmets ”Master” färgade synen på de forntida genderfrågorna (Arwill-Nordbladh 1991 s54).

FORSKNINGSHISTORIK

Här följer en kort historik över de människor som är, eller har varit, verksamma inom de ämnen som jag skriver om. Den första delen handlar om Birkaforskarna, den andra om textilforskarna och den tredje delen behandlar genusforskningen. Till sist kommer en kort kritik.

Birkautgrävarna

År 1667 gjordes de första arkeologiska fynden i Birka av Johan Hardorph, svensk riksantikvarie, men den första riktiga utgrävningen gjordes av skotten Alexander Seton år 1825. Det är dock först när Hjalmar Stolpe år 1871 påbörjar sin utgrävning som Birkas arkeologiska historia tar sin början (Ambrosiani & Erikson.1996 s7).

Hjalmar Stolpe var entomolog och kom 1871 till Björkö för att leta efter en bärnstensfyndighet i ”svarta jorden” i Birka, men fann där arkeologiska lämningar. Stolpe grävde i Birka under drygt 20 år (1872-1895) och dokumenterade i ord och skisser vad han fann. Han var långt före sin tid när det gäller grävteknik och dokumentation (Ambrosiani & Erikson 1996. s21). De gravar han undersökte var både kammargravar, kistgravar, skelettbegravningar och brandgravar och när han avslutade sin utgrävning hade han frilagt uppemot 1100 gravar (Ambrosiani & Erikson 1996 s39). Stolpe lät J. Nordstrand rita en karta över utgrävningsområdet och Olof Sörling som arbetade för Historiska museet fick i uppdrag att rita av alla föremål som kom in. Detta visar hur mycket Stolpe var före sin tid, anser jag (Arbman 1939 s15). Efter Hjalmar Stolpes död publicerade Gustaf Hallström gravmaterialet, men det blev bara en del som kom ut 1913 (Arbman 1939 s15). Inget mer hände förrän på 1920-talet.

Holger Arbman var den unge arkeolog som efter Hjalmar Stolpes död (1905), på 20-talet fick i uppdrag att göra egna utgrävningar för att försöka hitta Ansgars kapell samt dokumentera Stolpes utgrävningar, d.v.s. han packade upp alla föremål och konserverade dem. Hela det rikliga fyndmaterialet publicerades mellan åren 1939-1941 och Arbmans verk fick namnet *Birka I, Die Gräber Tafeln*, och utkom i 2 volymer (Arbman 1943, 1939). Birka 1 har haft betydelse då han har producerat tabeller över alla gravar och även skrivit vilka gravföremål som förekommer i varje grav. Dock har han inte gjort någon biologisk könsbestämning av gravarna.

Greta Arwidsson grävde tillsammans med Arbman och blev efter hans död år 1968 redaktör för en samling böcker, *Birka II* i tre volymer, där hon slutförde och fortsatte publicera Birkamaterialet efter Arbman. Böckerna ger kännedom om det dagsaktuella forskningsläget för många av de föremålstyper, vilka ofta har haft sina främsta exempel i Birkamaterialet, skriver Ambrosiani (Ambrosiani & Erikson 1996 s29).

Birgit Arrhenius grävde med Björn Ambrosiani på Birka mellan åren 1969 och 1971, då de grävde fram ett hamnområde. Utgrävningen bekostades av Gustav den VI Adolfs 80-års fond och resulterade i en rapport med namnet *Birka svarta jordens hamnområde. Arkeologisk undersökning 1970-1971* (Ambrosiani & Arrhenius, Danielsson, Kyhlberg & Werner 1973).

Björn Ambrosiani var en av dem som grävde i "svarta jorden" på Birka under 1970-talet. 1964 blev han fil. dr och 1970 docent vid Stockholms universitet. Han är idag projektledare för Birkaprojektet och en av de främsta Birkakännare vi har. Han har lett forskningsinriktningen mot bebyggelsehistoria sedan 1960-talet, från de första bosättningarna till modern tid i Mälardalen, däribland Birka. Hans böcker (Birkaböckerna), som är skrivna i samarbete med Bo G. Erikson för Vetenskapens värld, är lättförståeliga populärvetenskapliga böcker som presenterar Birkas historia, vad som har grävts fram och hur man går tillväga för att bevara det man hittar. Han är även redaktör för boksamlingen *Birka Studies* som ges ut i volymer, skriven av olika forskare för andra forskare (Ambrosiani & Erikson 1996 s98).

Anne-Sofie Gräslund har skrivit *Birka IV, The Burial Customs. A Study of the Graves on Björkö (1980)*. Denna avhandling tar upp begravningsritualer i en studie av gravar på Björkö. Avhandlingen bygger på de ca 1100 gravar på Björkö som har undersökts av Hjalmar Stolpe. Gräslund undersöker om det fanns kristna influenser bland fynden i Birkagravarna (Gräslund 1991), även huruvida gravarna var enkelgravar eller dubbelgravar och hur den sociala strukturen kunde ha sett ut. Meningen med avhandlingen är att titta på Birka för att göra kulturella och historiska observationer och kanske, om det går att göra en konklusion om den sociala samhällsstrukturen.

Textilforskarna

Textilforskarna Geijer och Hägg arbetade med och analyserade textilierna man fann i de olika gravarna. Agnes Geijer (1898-1989) var den som frigjorde Birkatextilierna och som konserverade dem efter Hjalmar Stolpes utgrävningar. Hon skrev boken *Die Textilfunde Aus den Gräben, Birka III* (1938). Geijer arbetade utifrån textilteknik, material och det textiltekniska området, med andra ord stoffernas tillverkningsteknik (Hägg 1974 s1). I boken har Geijer gjort tabeller över gravar med textilynd i, tabellerna beskriver även huruvida det var en kvinna eller en man i graven, vilken slags textilier graven innehöll och om personen hade några smycken eller andra föremål med sig (Geijer 1933). I sin avhandling kom Geijer fram till att kvinnodräkterna var enklare och mer lika (homogena) än männens dräkter. Uppfattningen blev därför att kvinnodräkten i Birka fick representera det allmänna dräktskicket under vikingatiden (Hägg 1974 s2-3).

Det är utifrån Geijers tabeller som Inga Hägg arbetar. Hon tog itu med den dräkthistoriska analysen i sin doktorsavhandling *Kvinnodräkten i Birka, Livplaggens rekonstruktion på grundval av det arkeologiska materialet* från år 1974. Hägg är en av dem som har belyst just textilierna och har haft stor betydelse för tolkningen och framtoningen av textiliernas betydelse och existens inom arkeologin. Geijers arbete är enligt Hägg ett övergripande arbete som rekonstruerar vikingadräkten men att det saknar en dräkthistorisk behandling. Hägg anser att hennes eget arbete ska överbrygga det (Hägg 1974 s1).

Birkatextilierna är det bäst bevarade vikingamaterialet men det kan inte representera hela Sverige under vikingatiden då Birka har flera influenser från utlandet, skriver hon vidare i sin bok (Hägg 1974 s1). Utformningen av textilierna och även textilierna själva kan komma från fjärran länder. År 1997 hölls ett symposium på Köpenhamns Universitet på institutionen för arkeologi och etnologi. Många arkeologer samlades och pratade om makt och dräkter. Utifrån detta skrevs ett antal artiklar (eller kapitel), som sammanställdes till en bok av Anne Hedeager Krag, nämligen boken *Dragt og magt* (2003). En av deltagarna i symposiet, Inga Hägg, skrev artikeln *Härskarsymbolik i Birkadräkten*. Hägg tar i denna artikel upp frågan om Birkadräktens betydelse och normgivande för modet. Hon jämför de finaste Birkadräkterna (mansdräkten) med de sydeuropeiska dräkterna som tillhörde kristna härskare och kyrkas män. Det som sammanfattar hennes kapitel är att Birkadräkten har tagit influenser från utlandet och kyrkoskrudarna (Hägg 2003 s19). I kapitlet jämför hon även sin metod med Ringstedts metod.

Nils Ringstedt vid Stockholms universitet gjorde år 1997 ett försök att på ett socialt och ekonomiskt sätt gruppera de döda i kammargravarna i Birka på olika nivåer, utifrån en kvantitativ metod, men han missar tyvärr en sak. Han utgår ifrån att föremålen har samma betydelse för dem som levde då som för oss idag. Det går tyvärr inte riktigt att rakt av ge föremål och textilier samma status nu som då, utifrån vad vi anser vara statusbetingat. Hägg som skriver och jämför Ringstedt med sig själv, anser att hon arbetar med samma material men med en högst kvalitativ metod (Hägg 2003 s16-17).

Charlotte Blindheim är en person som har arbetat ur ett dräkthistoriskt perspektiv och hon har bland annat skrivit *Förhistorisk og Folkelig Draktskikk* (1944), *Vernesfunnene og Kvinnedrakten i Norden i Vikingetid* (1945) och *Drakt og Smykker* (1947). Hon kom fram till att kvinnodräkten varit snarlika i Norden, genom jämförelser och undersökningar av bland annat Birka.

Eva Andersson har skrivit en bok som behandlar frågor som textiltillverkning och textilredskap i Birka och Hedeby. Hennes bok *Tools for textile Production from Birka to Hedeby* är volym 8 i bokserien Birka Studies. Hon undrar bland annat vilka textilier som skapades i Birka och om dessa skapades endast till hushållsbehov. För att ta reda på detta tar hon hjälp av det arkeologiska fyndmaterialet, som textilredskap och textilfynd, hon tittar även på i vilken kontext fynden hittas i. Svaren hon kommer fram till är bland annat att hushållen framställde många olika sorters textilier. Hon menar även att de kläder som man har funnit i gravarna (förutom silke) kan ha gjorts med hjälp av de olika textilredskapen som man har hittat just i Birka. Redskapen har man återfunnit inte enbart i gravarna utan även i bostadsområdet.

De genusforskande arkeologerna

Marie Louise Stig Sørensen anser i sin bok *Gender Archaeology* som utkom år 2000, och i sin övriga forskning, att frågan om gender alltid bör vara med när man forskar om vår forntid. Gender (och genus) ska inte skiljas från arkeologin och forskningen, vilket det tyvärr verkar göra. Det är väldigt få arkeologiska böcker som tar upp klädernas betydelse i det samhälle de bars och Stig Sørensen är en av de få som gör det. Hon belyser själva kärnfrågan, vad är status och kan den sitta i kläderna? Vad är det som gör kläderna till så stora makt- och statusfaktorer?

Stig Sørensen belyser problemet som arkeologerna står med, det vill säga de är för teoretiska och kan väldigt sällan se ett material ur ett annat perspektiv. De ser textilier i en kontext som faller platt när de inte frågar sig vem som bar dem eller varför. Vad är den bakomliggande

faktorn till att bära just de kläderna, vad säger kläderna om personen, istället för att som de flesta arkeologer verkar tänka, att kläderna var en accessoar som den döda fått med sig i graven. Hon skriver dock väldigt klart och tydligt om dessa problem och frågor som kommer fram, vilket gör det lätt att förstå att man måste se på kläder inte bara som föremål som man bar för att det var kallt utan för att tala om vilken social status/plats man hade i samhället.

Anne Stalsberg¹ ställer sig frågan om kvinnan kan ha varit handelskvinna. Hon tittar på vad ordet handelsman betyder och hon tittar på olika föremål som har hittats i graven för att få svar (Stalsberg 1991). Hennes upplysningar har varit till stor hjälp i mitt arbete i kapitlet: Kvinnors olika roller.

Kritik av forskningshistorik

Stig Sörensen skriver bland annat (i boken *Gender Archaeology*) att textilier är något som mycket sent har fått betydelse och plats inom arkeologin. Det tog ända till omkring 1970-talet innan psykologin förstod sambandet mellan vad kläderna säger om människan som bär dem och vad kläderna förmedlade i sig själva. Senare tog även arkeologin till sig denna kunskap. Hon skriver ”It is being acknowledged that appearance is a significant element of social communication.” (Stig Sörensen 2000 s128).

Hägg skriver att när hon på 1970-talet började bearbeta dräktmaterialet från Birka ur en social aspekt hade ingen på allvar funderat över att materialet hade en social betydelse (Hägg 2003 s18). Klädnaden och den döde har förlorat sitt sammanhang och kontext.

Det är därför viktigt att arkeologer som till exempel Stig-Sörensen och Stalsberg arbetar med att försöka belysa frågor om statusforskning på framför allt kvinnan och hennes sociala plats med hjälp av fynd såsom kläder och föremål i graven som ger oss djupare kunskap om våra förfäder. De använder de bevis som finns i gravarna och kopplar samman dem med den personen som ligger begravd, istället för att plocka ut gravgåvorna och behandla dem för sig och skelettet för sig. Där är ytterligare en faktor enligt Hägg, nämligen att ”Vid poängsättning av gravgodset i Birkas kammargravar och därpå följande kvantitativa bedömning begås nämligen det metodiska felet, att fynden betraktas utifrån nutida värdeföreställningar”. Hägg menar att ”Endast genom att se fynden i dess kontext – i dess historiska sammanhang – kan vi förstå det” (Hägg 2003 s17-18).

---

¹ Anne Stalsberg skrev kapitlet *Women as Actors in North European Viking Age Trade* som finns med i boken *Social Approaches to Viking Studies* (edited by R. Samson, Glasgow: Cruithne Press) 1991.

KAPITEL 2

BIRKA

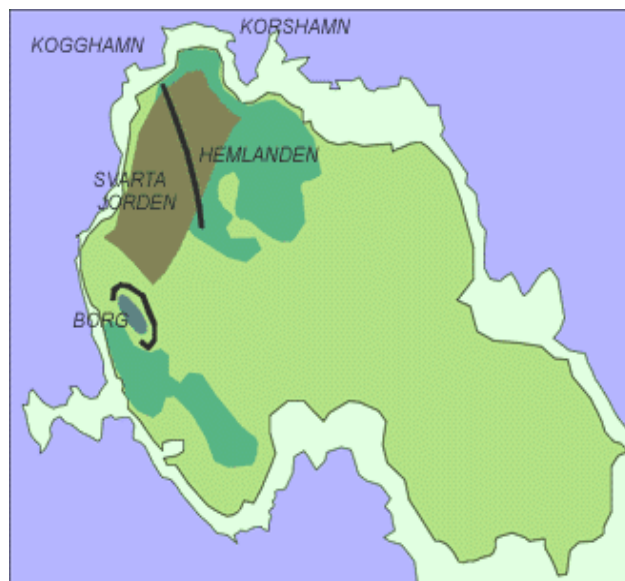
Birka är den första stad som nämns med namn i det blivande svenska medeltida riket och det på grund av Ansgars två missionsresor dit med början år 829. Ansgar själv skriver inte om resorna utan verkar ha berättat det mesta för sin efterträdare Rimbert som beskriver hans resor till Norden (Ambrosiani & Erikson. 1996 s7). På detta sätt får vi reda på en hel del om den första kända staden. I *Birka Vikingastaden* står det:

”Så fort det under förhistorisk tid och äldre medeltid rör sig om ett tätbyggt samhälle, som lever på annat än jordbruk och därför för sin försörjning är beroende av sitt omland, bör detta därför kallas en ”stad”. Birka är ett karakteristiskt exempel på detta. Rimbert använder på olika ställen latinets beteckningar för ”stad”, nämligen oppidum och civitas, för denna plats och han har uppenbarligen uppfattat den som stad.” (Ambrosiani & Erikson 1997 Vol 5 s58).

I boken *Birka Vikingastaden*, föreslås det att det bör ha bott i genomsnitt ca 700 invånare i Birka under dess levnad, men självklart har detta invånarantal växlat mellan de olika tiderna som till exempel under 900-talet då där bodde ca 1000 invånare (Ambrosiani & Erikson 1997 Vol 5 s62). Gräslund menar däremot att där bör ha bott ca 500-600 människor samtidigt, med undantag så klart för olika tidsperioder (Gräslund 1980 s83).

Då som nu ligger Birka på ön Björkö i Mälaren i närheten av Stockholm. Mälaren rinner ut i Östersjön som under vikingatiden var en viktig handelsväg. Engelmän, germaner, balter, greker och orientaler handlade direkt eller indirekt med folket i Birka. Man tror att stora marknader hölls i Birka, både sommar och vintermarknader, där vintermarknaden var den absolut största och välbesökta på grund av isen. Flera gravar och fynd i själva staden tyder på att folk använde sig av ”skridskor”, broddar och ispikar, vilket i sin tur tyder på att folket gick på isen, även långväga ifrån. Arbman vill även gå så långt att han menar att vintermarknaden hölls på isen och att den var störst på grund av att folk kunde handla de absolut bästa pälsarna just under vintern (Arbman 1939 s52).

På en upphöjning bredvid staden tror man att det låg någon slags försvarsanläggning (borg) dit folket kunde fly undan räder (Arbman 1939 s47). Svarta jorden är det område där boplatserna låg men som idag är svart på grund av kol som har pulvriserats av jordbruksmaskiner (Ambrosiani & Clarke 1995 s28). Något sammanhängande lager av aska/sot har inte påträffats vid utgrävningarna av staden vilket därmed tyder på att staden inte har bränts ned i något anfall, vilket skulle ha förklarat varför staden försvann från historien så snabbt som den verkar ha gjort annars (Arbman 1939 s48).

<http://home.swipnet.se/>

Utanför staden på andra sidan ön ligger Hemlanden som är ett gravfält där de flesta gravarna har hittats, de flesta från 800-900-talet. Gräslund menar att ca 1600 gravar syns i Hemlanden (Gräslund 1980 s 5). Gravplatserna är

förhållandevis rika, vilket inte är något som syns på ytan, så man skulle kunna dra slutsatsen att man gömde gravarna så att inte gravplundrare skulle vilja plundra dem. Det finns framförallt tre typer av skelettgravar på Björkö nämligen kistbegravningar och begravingar utan kista och kammargravar. Så kallade kammargravar, båtliknande gravar (stenformationer) med många gravgåvor kan vara viloplats för en viktig person eller för en hel familj. I Birka har det hittats hästskelett eller hästtillbehör och vapen i dessa gravar. Den andra gruppen av gravar är kistbegravningar där den döda lades i en kista och fick med sig mindre gravgåvor med utländska influenser. Skillnaden mellan kistbegravning och kammargravning menar Gräslund är att kistan är flyttbar medan kammargraven är fast. Den tredje gruppen är gravar utan kista, där den döda förmodas ha lagts i en avlång grop i marken som sedan fyllts igen med jord (Gräslund 1980 s7).

Av de 1100 undersökta gravarna är ca 10 % kammargravar, d.v.s. 111 st (Gräslund 1980 s77-86). Det är tyvärr i dessa gravar som de flesta gravfynd är gjorda, på både gott och ont. Det kan ge oss en skev bild av de människor som levde och dog i Birka, men samtidigt varken kan eller får vi sätta dem i en egen grupp och säga att de inte var representativa för dåtidens Birka.

Gräslund har gjort en undersökning om åt vilket håll den döde låg i både gravar med och utan kista och kammargravar och det visar sig att huvudet ligger åt väster (nordväst- sydväst) (Gräslund 1980 s28-40).

Man får inte glömma att mer än hälften av de gravar man stött på i Birka är brandgravar och att dessa till stor del saknar föremål (Gräslund 1980 s 50). Brandgravarna framför allt (men även en del skelettgravar) tros ha varit förkristna, då dessa i de fall de innehåller något, innehåller Tors hammare, kammar och mindre skärivor av glas och keramik. Gräslund skriver vidare ”Kammargravar innehåller vapen och spelbrickor, pungar, vikter delar av vågskålar, nålhus, saxar, smycken och nycklar. Dessa är svårare att säga vilken tid de tillhör.” Denna indelning har inte Gräslund själv gjort utan tagit från Leciejewicz (1956). Det han kom fram till var att den första gruppen, brandgravarna, var inhemska och förkristna och att det förmodligen var den svenska birkabon som begravdes så.

De som begravdes i kammargravarna var både förkristna och kristna och de var förmodligen köpmän (Gräslund 1980 s77).

Birka var en annorlunda stad, där fanns nämligen inte de vanliga gårdarna. Husen i Birka var byggda i två olika modeller. I Birkaserien (Ambrosiani & Erikson 1993 Vol 2 s24-25), berättas det att husen i staden var byggda så att det på tomten fanns en fri yta, för bland annat verkstäder, för avfallsgropar både till hushåll och verkstäder. Husen närmast kustremsan har legat i riktning mot vattnet och där har gått en brygga längs med husen för att man lättare skulle kunna transportera varor till och från bryggan in i verkstäderna. Man har förlängt bryggorna med tiden som vattnet har dragit sig tillbaka. Dessa var annorlunda än de andra husen i närliggande odlingsområden. Man tror därför att dessa hus kan ha byggts av folk från andra platser, eller att birkaborna tog efter en modell som fanns någon annan stans, nämligen ramverkshus. De andra husen var långhus och fanns vid området vid den gamla stadsvallen (Ambrosiani & Erikson 1993 Vol 3 s33 och 1997 Vol 5 s41). Husen i Birka stod på samma ställe under lång tid och diken grävdes ut runt husen där man kunde slänga avfall (Ambrosiani & Erikson 1995 s38).

I Birka fanns det både hus med och utan härdar och de som hade härdar brukar för det mesta kallas bostäder, medan de utan härdar kallas verkstäder. Bland verkstadsavfallen har det hittats benavfall, krukskärivor, slagg, degelfragment och glaspärlor, järnklumpar och vävtyngder av bränd lera, vissa av dessa vet man dock inte om de ska räknas dit (Ambrosiani & Erikson 1993 s29).

STATUS

I Nationalencyklopedin står det om status så här:

”Status, (lat., ’tillstånd’, ’ställning’, ’(stilla)-stående’, av sto ’stå’), rådande omständigheter, läge; anseende. Inom sociologin benämning på en persons ställning i en grupp, eller gruppens ställning i samhället. Enligt Max Weber är status ett relationellt fenomen, dvs. den är avhängig andras värdering av de attribut som utmärker personen eller gruppen i fråga. Senare sociologer har i större utsträckning förstått en viss status som förknippad med en viss samhällelig position. Status kan vara tillskriven, dvs. bero på börd, kön, ålder, etnicitet, ras, e.d., eller förvärvat, dvs. ett resultat av utbildning, yrke eller talang.” (www.nationalencyklopedin.se 20051020).

En kvinnas roll i samhället visar även vilken social status hon har. Har hon en betydande roll får hon även en betydande status, vilket gör att hon kan hävda sig mer än andra, men varför är det viktigt?

Vad är status? Är det något som bara vi människor skapar eller är det något universellt för alla levande varelser? Är status till för att visa vem som är bäst och bör överleva eller är det något som någon har hittat på för att visa att han eller hon är bättre än någon annan?

Kan status sitta i kläderna man bär, eller sättet man hälsas på eller vilken bil man åker i? Man talar ofta om olika samhällsklasser och det är ett resultat av status. Vi söker alltid efter bekräftelse av olika slag, men vi är dock inte de enda. Allt levande har endast en sak i huvudet och det är att överleva och denna överlevnadsinstinkt sitter kvar i oss människor även om vi nu har det bra och inte behöver kämpa för att överleva på samma sätt som förr. Vi behöver ändå kämpa för att komma högre upp på den sociala trappan och få ett bättre liv, alltså högre status.

Vad kan räknas till statussymboler? Statussymbol är något som skall visa en individs sociala ställning, bland annat genom vissa föremål. Föremålen bör vara svåra att få tag i och därmed utesluts vissa grupper. Guld och diamanter är exempel på varor som är svåra att få tag på idag och därmed blir de dyra, vilket i sin tur gör att endast ett fåtal människor får tillgång till dem.

OLIKA KVINNOROLLER I SKRIFTER

Här följer en analys som behandlar kvinnor under vikingatiden, ur historiska källor och genom olika genderteorier som finns från förr i tiden och från idag. Undersökningen går ut på att hitta olika kvinnoroller och se om där fanns kvinnor som var över det vanliga som kanske hade speciella arbetsuppgifter som kunde ge dem en annan social status än den de hade från början. De kvinnor som kommer synas är kvinnor som är ensamma och gifta, kristna, hedniska, mänskliga kvinnor och gudinnor. Jag har här använt mig av vikingatida skrifter som *Rimbertkrönikan* och Ibn Fadlan, Eddan, men även texter på runstenar och nyare texter skrivna av Holger Arbman, Gräslund, och flera.

NUTIDA SKRIFTER OM OLIKA KVINNOROLLER

Liv Helga Dommasnes menar att makt inte gavs framför allt till individer utan till ätter. Där hade inte kvinnan någon större roll utåt, men bakom ”scenen” i hemmet var hon en stor ”aktör”. Kvinnor i isländska sagor fick rollen som familjens hämnare. Hon skriver även att kvinnor av god börd var högt respekterade men att de aldrig kunde bli jämlika med männen

(Dommasnes 1991 s66). Hon skriver vidare att kvinnans arbete som mestadels var inomhus var mycket betydelsefull för familjens ekonomi. Hon såg till så att hela familjen och gårdens djur överlevde vintern (Dommasnes 1991 s71). Dommasnes skriver även att kvinnan kunde arva och vara religiös eller politisk ledare. Om hon gifte sig ägde hon en tredjedel av hushållet, men det kan vara så att de gamla berättelserna visar en ideologisk bild av samhället och att det inte alls såg ut så i verkligheten (Dommasnes 1991 s66).

Dommasnes skriver en mycket bra och anmärkningsvärd sak, hon menar att kvinnor fick större ekonomisk makt när mannen var borta från gården. Detta kan påvisa sambandet mellan relativt få kvinnogravar jämfört med mansgravar (1/3= kvinna/man). De kvinnogravar som hittats har däremot högre procent gravgods än i manliga gravar. Hon säger att det spekuleras i om kvinnor kunde ha haft makten medan mannen var borta och om hon råkade dö när han var borta kunde hon få en ståtlig begravning på grund av att hon var "överhuvud" just då (Dommasnes 1991 s67-70).

Hon skriver vidare: "Could it be that Viking women specialised in cloth production for sale and thereby created their own 'independent' economic basis?"(Dommasnes 1991 s71). Då hon skriver om kvinnans situation i Norge och kommer fram till att det skulle kunna vara så, anser jag att det borde kunna gälla även i Sverige.

Anne Stalsberg tittar framför allt på vågskålar och vikter som allmänt räknas till handelsföremål. Dessa föremål hittas dock i både mansgravar och kvinnogravar och därför anser Stalsberg att det är konstigt att föremålen räknas som manliga attribut (Stalsberg 1991).

Hon frågar sig hur man ska förklara att vågskålar hittas hos både män och kvinnor om det endast var mannen som var handelsman. "How is the connection between weighing equipment and women to be explained, and what were the possible female roles as agents in trade?" (Stalsberg 1991 s76). Hittar man vågskålar i en manlig grav kallar man honom för handelsman men hittar man det i en kvinnograv bortförklaras det. Hon ger olika exempel på hur man bortförklarar vågskålarna, exempelvis kan mannen ha givit kvinnan det i gravgåva, för att visa familjens status. Eller att om hon innan hon dog var huvudansvarig i hemmet på grund av att mannen var borta från gården, så fick hon vågskålarna som en slags statussymbol när hon dog (Stalsberg 1991 s 77). Detta anser hon dock vara ensidiga svar som inte svarar på frågan om varför det hittas så många vikter i kvinnogravar. Vågskålarna var små och till för att väga silver. Därför anses det idag att vågskålar inte användes av alla utan endast i samband med handel av människor som hade kännedom om silver. Stalsberg menar vidare att inget lades i graven av en ren slump utan att allt hade en rituell mening. Därmed borde vågskålarna och vikterna ha större betydelse i kvinnograven än som gåva från mannen, dessutom kan man inte säkert veta om den döda var gift eller ej (Stalsberg 1991 s78).

I Birka har det hittats 133 gravar med vikter eller vågskålar. Det har hittats 4 vågskålar, allt som allt, (3 i brandgravar och 1 i en kammargrav). Vikter hittades i 129 gravar, varav 36 stycken i brandgravar och 93 i skelettgravar (38 i kistgravar, 18 kistlösa gravar, 37 i kammargravar). Många hittades i kvinno- och barngravar (Gräslund 1980 s79-80). Således av de 133 vikterna och vågskålarna har 32 % hittats i kvinnogravar, 28 % i mansgravar och 3 % i pargravar. 37 % har hittats i icke könsbestämda gravar.

Varför innehåller barngravar vikter? Det är svårt att säga något konkret i denna fråga. Barnen kan ha fått vikter som gravgåvor, som ett bevis för familjens levebröd och rikedom. Förmodligen deltog vissa barn i handel men jag har svårt för att tro att de hade någon större roll inom handeln, som de vuxna.

Gräslund skriver även att penningpungar hittats med innehåll som vikter och mynt och att dessa också räknas till handelsföremål. Dessa har hittats i 49 gravar (3 i brandgravar och 25 i kistlösa gravar och 21 i kammargravar). 24 av dem med penningpung var män medan 18 var

kvinnor och 7 i icke könsbestämda gravar Gräslund 1980 s80). Konklusionen blir att kvinnor kunde vara handelskvinnor. Detta betyder inte att hon var en ensam kvinna utan man eller barn, Stalsberg menar att kvinnorna kunde ha med sig barnen när de arbetade (Stalsberg 1991 s78-79).

Vad är det då som gör att man säger handelsman och inte handelskvinna, är hennes andra fråga. Hon tror att det kan bero på att kvinnan höll sig inom hemmets sfär medan mannen var utanför hemmet. Dessutom menar hon att de skribenter som skrev om vikingatiden var kristna och muslimer som hade en annan syn på kvinnor och som ansåg att en kvinna skulle vistas i hemmet, den privata sfären. Hon menar att man ska titta på Ibn Fadlans reseskildringar (Stalsberg 1991 s 81).

Bevis finns för att kvinnor reste omkring, de höll sig inte enbart inom hemmets väggar utan kunde resa ensamma eller med män för att handla och/eller utforska nya platser (Jesch 1991 s35-37). Det finns skriftliga bevis skrivna av bland annat Ibn Fadlan, han nämner olika kvinnor som deltog i en vikingahövdingens begravning på olika sätt. I Vita Ansgari finns ett kapitel om Katla och Frideborg som utan män skötte sin egen ekonomi och reste utanför Birka för att hjälpa fattiga.

Jesch skriver att trots att en del kvinnor reste omkring stannade de flesta hemma och skötte gården. Även om det fanns större platser som Birka bodde fortfarande de flesta i byar på landet och livnärde sig på jordbruk. Hon skriver vidare att Birka som ju inte livnärde sig på jordbruk fick importera föda från närliggande områden och för att kunna det måste de (Birkainvånarna) ha något att handla med. Verkstäder öppnades och dessa sköttes menar Jesch av hela familjer, män, kvinnor och barn (Jesch 1991 s39).

Therese Jansson har skrivit C-uppsatsen *Redskap i Vikingatida Kvinnogravar - En jämförelse mellan svenskt och norskt material* (2002). Här beskriver hon fynd gjorda i både Norge och Sverige som kan påvisa kvinnors status eller icke status. Hon skriver bland annat att det har hittats fler sländtrissor i svarta jorden än i gravarna som påvisar textiltillverkning. Hon frågar sig då om textiltillverkningen i sig ansågs vara en syssla som inte gav hög status, medan tillskärningen och sömnaden ansågs finare och därför fick följa med i graven (Jansson 2002 s22). Hon avslutar med att i sin sammanfattande diskussion skriva vad hon själv tror. Hon skriver att kvinnor i städer kanske inte behövde arbeta lika hårt som kvinnor på landet, då kvinnogravar på landet oftare innehöll textilredskap medan Birkagravarna innehöll mer smycken. De kvinnogravar som faktiskt innehöll annat än bara smycken, d.v.s. redskap kunde därför kanske vara specialister och därmed få en högre status (Jansson 2002 s25). Denna förklaring står i kontrast till vad både Jesch och Stalsberg med andra anser.

I boken *The Viking Achievement* finns ett kapitel som behandlar medicin. Där står bland annat:

”Hrafn Sveinbjarnson and his forebears belonged to Christian times when men seem to have been the chief physicians, but in heathen times medical treatment was more the province of women. Lancing, cleaning wounds, anointing, bandaging, bonesetting, the concoction of herbal drinks, and midwifery (always as far as possible reserved for women).” (Foote & Wilson 1980 (1970) s 93).

ÄLDRE SKRIFTER OM OLIKA KVINNOROLLER

”Kvinnan kännetecknas med alla kvinnoreddskap, guld och ädelstenar, öl och vin eller andra drycker som hon skänker i eller ger, också med ölkärl och alla de saker som det är hedrande för henne att ägna sig åt eller skänka. Det är rätt att känneteckna henne genom att kalla henne givare (selja) eller bjudare (lóg) av det hon bjuder, och sälj (selja) och stock (lág) är träd. Därför kännetecknas kvinnan genom kenningar med kvinnliga trädnamn. Och kvinnor kännetecknas med ädelstenar eller glasstenar, eftersom det i gamla tider fanns ett kvinnosmycke som kallades stenedja som de bar om halsen. Nu har det blivit kenningar på så sätt att kvinnan kännetecknas med sten och alla slags stennamn. Kvinnan kännetecknas även genom alla asynjorna och normorna och diserna. Det är också rätt att känneteckna kvinnan med alla hennes göromål, egendom och ätt.” (Johansson & Malm 1997 s 138-139).

Skriften är tagen ur Snorres Edda och beskriver hur dels mannen ska vara och dels hur kvinnan ska vara. Texten handlar kortfattat om kvinnan och hur en bra kvinna kännetecknas, utifrån vad hon gör, vad hon bär, vilken ätt och vilken förmögenhet hon har (Johansson & Malm 1997 s139). Denna historiska och gamla text får vara utgångspunkt för resten av kapitlet som handlar om kvinnans olika roller.

Innan detta kapitel inleds ska bara sägas att de isländska sagorna som handlar om vikingatiden skrevs ner på 1200-talet vilket gör att deras trovärdighet ska tas med en nypa salt. Det är viktigt att man när man läser om kvinnorna i berättelserna tänker på att personer som levde i ett kristet samhälle har försökt återskapa en svunnen tid utifrån deras värderingar och bilder av hur kvinnorna borde, respektive, var på vikingatiden.

Anne-Sofie Gräslund skriver att när Ansgar och kristendomen kom till Birka möttes han av ett samhälle styrt av män (Gräslund 1991). Med kyrkans intåg skedde flera förändringar vissa till det bättre och vissa till det sämre. Under vikingatiden kunde kvinnor vara både barnmorskor, läkekunniga, prästinnor, politiskt involverade och de kunde rösta inom vissa grupper och de kunde vara hövdingar över en by. När kristendomen kom fick de ge upp detta för att det ansågs vara fel (Dommasnes 1991 s66). Däremot blev män och kvinnor likar efter döden, vilket inte var fallet i den gamla religionen. Anne-Sofie Gräslund skriver:

”The warriors who fell in battle went to Odin in Valhall for an eternal feast. Others, both men and women, would go to Hel, a very lugubrious place. I can imagine that the Christian faith, not least in this respect, sounded much more attractive to women.” (Gräslund 1991. s50).

I kontrast till vad Gräslund skriver står det i Eddan så här: ”*Folkvang heter det, och där råder Freja över salens sittplatser. Hälften av de fallna väljer hon varje dag, men hälften är Odens*” (Johansson & Malm 1997 s53). Folkvang är Frejas himmelska gård och hennes praktfulla sal heter Sessumne. Vart hon än kommer till striden får hon hälften av de fallna medan Oden får den andra hälften (Johansson & Malm 1997 s53). Det står tyvärr inget om Freja endast får män eller även tar emot kvinnor men i vilket fall som helst har både hon och Oden var sin stora hall i himlen dit tappra människor kommer efter sin död.

Längre fram står det om Ganglere som frågar vilka asynjorna (asagudinnorna) är, vilket Hög svarar följande:

”Frigg är den högsta. Hon äger en gård som heter Fensalar; den är mycket förnämlig. Den andra är Saga. Hon bor på Söckvabäck, det är ett stort ställe. Den tredje är Eir, hon är den allra bästa läkare. Den fjärde är Gefjon. Hon är jungfru, och henne tjänar alla som dör som jungfru. Den femte är Fulla. Hon är också jungfru. Hon har håret utsläppt

och ett guldband om huvudet. Hon bär Friggs ask och har hand om hennes skor och delar hennes hemligheter. Freja är den förnämsta efter Frigg”...”Den sjunde är Sjafn. Hon ägnar stor omsorg åt att vända människors sinne till kärlek, både hos män och kvinnor. Efter hennes namn kallas den älskade sjafni. Den åttonde är Lofn. Hon är så mild och god att åkalla att hon får lov av Allfader och Frigg att förena kvinnor och män, fast det var förbjudet och inte kom på fråga förr.” (Johansson & Malm 1997 s60).

Dessa gudinnor hjälpte kvinnorna medan gudarna hjälpte framför allt männen, det fanns en balans inom gudavärlden.

Det verkar som att kvinnor donerade mycket till kyrkan (Arbman 1939 s36). I Rimbekrönikan, *Vita Ansgari*, står det att i Birka bodde den rika Frideborg med sin dotter Katla och att de donerade mycket pengar både till kyrkan och de fattiga. Folk rådfrågade Frideborg på grund av hennes klokhet. När tiden var kommen för henne att komma till Gud bad hon sin dotter att donera bort alla deras pengar, men hon var tvungen att bege sig till staden Dorestad på grund av att det inte fanns så många fattiga i Birka. Katla fortsatte efter sin mors bortgång att donera pengar i Dorestad. Till sin hjälp hade hon andra kristna kvinnor från Dorestad som hjälpte henne att ge bort allmosorna (1926 Kap 20 s 94-96).

Det är ganska fantastiskt att Frideborg och Katla faktiskt får ett helt kapitel i *Rimbekrönikan* som visar deras godhet och deras vilja arbeta för Gud. Det verkar även som att Frideborg är ensam (änka?), att hon har hand om sin dotter själv och att de kan göra som de vill med sina pengar. Katla tar sig dessutom till Dorestad själv och hon verkar också leva ensam där, utan en förmyndare och hon kunde ”arbeta” med att skänka allmosor utan att någon såg snett på det. Judith Jesch skriver att just Katla och hennes mor Frideborg var de två första som verkligen tog till sig kristendomen och att de därför har nämnts med namn i det 20e kapitlet i *Rimbekrönikan*. Rimbek skrev sällan om enskilda personer i sin krönika vilket måste betyda att han ansåg dem vara viktiga (Jesch 199190).

Kvinnors olika roller vid begravningar

Arbman berättar om den arabiske geografen Ibn Rusta som reste runt i Ryssland och som fick bevittna en vikingahövdingens begravning. Arbman skriver så här:

”När någon hövding bland dem dör gräva de honom en grav, lik ett rymligt hus och lägga honom däri. Jämte honom lägga de hans kläder, gyllene armband, en stor mängd föda, kärl med drycker, präglade mynt. Med honom lägga de även i graven den kvinna, som han älskade, och detta medan hon ännu lever. Gravidörren stänges och hon dör där.” (Arbman 1936 s86).

Det finns ytterligare en berättelse som stärker denna bild av vikingarnas begravningsritualer och det är den mest kända av dem, nämligen Ibn Fadlans berättelse. Ibn Fadlan var en arabisk man som någon gång under början av 900-talet (omkring åren 921-922) blev vittne till en rusisk begravning någonstans vid floden Volga. Hans berättelse finns med i en hel del historieböcker. Jag använder mig här av Mike Parker Pearsons tolkning ur hans bok *The Archaeology of Death and Burial* (Parker Pearson 1999 s1-2), men ger en svensk tolkning.

Ibn Fadlan mötte vid floden Volga en grupp ruser vars storman nyligen hade dött. I tio dagar fick den döde ligga i en träkammare medan de anhöriga sydde kläder åt honom. Hans rikedom delades i tre lika delar, en del gavs till hans döttrar och fruar, en del gick till de kläder man sydde åt honom och den sista delen användes till bryggandet av nabit. Under tiden hörde familjen sig för om vem av husets trälar som ville följa sin herre i döden. En trälinna trädde fram och svarade att hon ville följa sin herre i döden. Till begravningen togs stormannens

skepp upp på land och sattes över en träkonstruktion som senare skulle brinna. Den döde lyftes upp från graven och kläddes i de nya praktfulla kläderna, han bar nya byxor, stövlar, tunika och en ny kaftan med guldknappar och på huvudet bar han en hatt med päls och brokad. Därefter lades han på en bädd i ett tält som de anhöriga rest ombord på båten och man gav honom mat och dryck. Allt detta under överseende av dödsängeln, en äldre dam som hade hand om hela begravningen och klädtillverkningen och som senare skulle döda trälinnan. Man offrade en hund, två hästar, två kor och en tupp och en höna som man slängde ombord på båten. Sedan var det trälinnans tur. Hon gick från tält till tält och tältets herre hade umgänge med henne och sade till henne *"säg din herre: detta har jag gjort av kärlek till dig."* Därefter följde en ritual där männen lyfte upp kvinnan tre gånger på något som liknade en dörrkarm och första gången de lyfte upp henne sade hon *"Se där, jag ser min fader och min moder."* Andra gången sade hon *"Se där, jag ser mina döda släktingar."* Och slutligen den tredje gången *"Se där, jag ser min herre sitta i paradiset, och med honom män och ynglingar. Han kallar på mig, låt mig gå till honom."*

Männen gav henne en höna som hon skar huvudet av och hon togs sedan till skeppet där hon gav bort sina smycken till den kvinna som skulle dräpa henne och som kallades dödsängeln. Hon fick nabit, en rusdryck, att dricka och Ibn Fadlan skriver:

"Då såg jag på henne, och hon såg helt förvirrad ut. Hon ville gå in i tältet och stack in huvudet mellan det och skeppet. Då tog kvinnan (dödsängeln) henne om huvudet och fick in det i tältet, och själv gick kvinnan med henne. Männen började banka på sköldarna, för att ljudet av hennes skrik inte skulle höras, så att de andra flickorna blev rädda och inte ville söka döden med sina herrar. Så gick sex män in i tältet och de hade alla umgänge med flickan. Därpå lade de henne vid sidan av sin döde herre. Två tog hennes ben, två hennes händer. Och kvinnan som kallades dödsängeln slog ett rep om hennes hals och räckte de två ändarna till två män för att de skulle dra i det. Så trädde hon fram med en liten dolk med brett blad och satte igång med att sticka den in och ut mellan revbenen på flickan, medan de två männen kvävde henne med repet så att hon dog." Efter trälinnans död satte man eld på skeppet och när Ibn Fadlan vände sig till sin tolk för att fråga varför, svarade man *"Ni araber är bra dumma... den ni älskar och ärar mest av alla människor lägger ni i jorden, och jorden och krypen och maskarna förtär honom. Vi däremot bränner upp honom på ett ögonblick, så att han går till paradiset på stunden."* (Parker Pearson 1999 s2).

Efter en timme hade allt brunnit upp och då byggde ruserna en hög över de döda och mitt på högen satte de sedan en trästång med den dödes namn på och gick sedan därifrån. Denna berättelse är grym och man har inga belägg för att något av detta verkligen har skett, men berättelsen är bra så tillvida att den visar att kvinnor hade viktiga roller i ceremonier. Tydligt behövde den döde en person som sällskap i livet efter detta (Parker Pearson 1991s2).

"Eddan, De Nordiska Guda- och Hjältesångerna", är en gammal dikt- (sång-) samling som berättar om nordiska kungar och drottningar, valkyrior och gudar. Vissa av de sånger som finns i denna bok finns även med i *Völsungasagan* (Völsunga saga), som skrevs ned någon gång på 1000-talet. Sagorna sjöngs eller fördes vidare med muntlig tradition och berättades inte enbart i syfte att roa utan för att lära sig sin historia, förstå hur världen blivit till och varför allt var i balans.

Völsungasagan lägger till de pusselbitar som saknas i Eddan. Om man läser Eddan måste man ha viss kunskap om personerna som nämns då skrifterna endast tar upp brottstycken ur deras liv. Sagorna ger som sagt även en historielektion och vissa av de människor som nämns i böckerna har vi bevis för att de fanns, som till exempel Atle som i verkligheten var Attila, hunnerhövdingen och han gifte sig verkligen med Gudrun (Ildico) som lät döda honom på självaste bröllopsnatten (Knutsson 1991 s7-11).

Något som jag måste ta upp från dessa böcker (sånger) är att kvinnorna är vanliga kvinnor. I Eddan står det i ett stycke *"Brynhild ville icke leva efter Sigurd, hon lät döda sina åtta trälrar och fem trälinnor; därpå stack hon sig till döds med svärd, såsom det säges i den korta Sigurdarkvida"* (Eddan s215). I det korta kvädet om Sigurd står det: *"Hon såg sig om på allt sitt gods, på tärnorna, som dödates, och trälinnorna, drog guldbrynjan på, var ej glad i håg, innan hon sig sårade med svärdets eggjar."* (Eddan del 47 s223).

Vidare står det:

65. "En enda bön jag dig bedja vill, i världen den sista den vara skall. Låt bygga så brett bål på slätten, att rum åt oss alla rikligt bliver åt oss, som med Sigurd. Sökte döden!"
66. "Gör tjäll över bålet med bonad och sköldar, sirat välskt tyg och slavars mängd! Må vid min sida Sigurd brännas!"
67. "Må på andra sidan om Sigurd brännas mina svenner, med smycken prydda, två vid huvudet och hökar två; då är allt skiftat i skäligt mått."
68. "Vile ock mellan oss vapnet med ringfästet, eggvassa järnet, åter så lagt, som när vi båda bädden delade och makar hette, man och hustru!"
69. "Ej hittas han på hälen då av porten till salen, som prydd är med ring, om honom mitt folk följer hädan; ej skall vår färd vanheder giva."
70. "Ty honom följa fem tärnor, åtta tjänare av aktad släkt, min fostersyster, det fädernearv, som Budle gav åt barnet sitt." (Eddan s226-227. del 65-70).

Efter Sigurds död brändes han på bål och kort därefter brändes likaså Brynhild, men hon låg i en vagn som skulle ta henne till Hel (Eddan s228).

I *Völsungasagan* beskrivs mer ingående hur Brynhild efter Sigurds död ger olika befallningar beträffande vad som ska hända med deras ägodelar efter att hon själv på grund av sorg följt sin man i döden (Knutsson 1991 s130-133). Hon begär att hennes guld ska hämtas och delas ut till dem som vill ha det. Hon tar en kniv, men innan hon tar livet av sig berättar hon vad som ska hända i framtiden men också vad hon vill att man ska göra med henne efter hon tagit sitt liv. Hon ber om en sista tjänst. Hon vill att man ska göra ett bål åt Sigurd, Brynhild själv och alla deras trälrar och trälinnor. Man lade liket av Sigurd på bålet och när det var övertänt lades även på hans treåriga son, som Brynhild lät dräpa, och när lågorna var som störst lade sig Brynhild på bålet efter att ha givit sina tärnor sitt guld och bredvid sin make dog hon.

Kvinnor och giftermål

Vid giftermål hade kvinnor rätt att säga sin mening men i slutänden var det deras förmyndare som sade ja eller nej till giftermål. Giftermål var för det mesta inte en angelägenhet mellan två som älskade varandra utan en affär mellan två familjer. Här ska jag ge en bild av hur giftermål kunde gå till ur boken *"Isländska sagor, Eyrbyggarnas Saga, Laxdalingarnas saga"* översatta och utgivna av Hjalmar Alving (1935) och inledning av Dag Strömbäck från år 1978. Dessa isländska sagor (ättesagor eller släktsagor) skrevs ner på 1000-talet (Alving 1978 s12).

I den saga som nu ska berättas är huvudpersonen Gudrun, som ingick två äktenskap i sitt liv. I detta stycke gifts hon först bort med en man som hon inte tycker om och som hon sedan skiljer hon sig från. Sedan gifter hon sig med en annan man som hon tycker om och själv bestämmer sig för (Alving 1978 s253-255).

Osvivr var en rik man som hade en dotter vars namn var Gudrun. Torvald var en man som inte var rik men som ändå bad om Gudruns hand. Osvivr svarade inte nej, men han anmärkte att när det kom till rikedom skulle de inte vara jämställda. Torvald svarade då att han gifte sig med Gudrun och inte rikedom. Osvivr bestämde att dottern vid giftermålet skulle äga hälften av gården och att hon ensam skulle råda över egendomen. Torvald skulle dessutom köpa henne smycken som ingen annan kvinna kunde drömma om, men smyckena fick inte bli så dyra att han inte kunde sköta och behålla sin gård. Detta gick Torvald med på och utan att fråga Gudrun blev det nu sagt att de två skulle bli vigda. Gudrun tyckte inte om vad hennes far hittat på men gjorde inget motstånd. Hon gjorde nu allt för att bli av med sin make, hon begärde finare och dyrare smycken och gjorde allt för att förlöjliga honom. Tord var en gemensam vän som med tiden blev hennes älskare och de planerade tillsammans hur de skulle bli av med maken. Gudrun bad Torvald köpa en allt för dyr sak, då fick han nog och gav henne en örfil. På den svarade Gudrun ”Nu gav du mig något, som vi kvinnor sätter värde på, och det är vacker hy, och från lusten att be dig om någonting har du gjort mig kvitt” (Islands-sagan s254, rad 16). Senare på kvällen talade hon om för Tord vad som hänt och frågade hur hon skulle göra för att skilja sig och han svarade henne att hon skulle sy sin make en allt för uringad skjorta, vilket skulle ge henne rätten att skilja sig. Hon gjorde som han sa och efter en tid kunde hon skilja sig och hon fick hälften av all egendom.

Nu förhöll det sig tyvärr så att Tord var gift med Aud, en kvinna som gick i långbyxor med bakstycke och med vristband virade kring benen ända ner i skorna. Hon kallades för Byx-Aud och detta var något som Gudrun använde sig av för att få sin älskare att skiljas från sin fru. Han hade nämligen inte tänkt på att liksom man kunde skilja sig från en man som bar för uringad skjorta så kunde en man skilja sig från en kvinna som bar långbyxor med bakstycke och vristband. Så det var vad han gjorde. Som skilsmässogrund angav han att Aud gick klädd i byxor med bakstycke som manfolk. Efter detta tog han halva sin egendom och flyttade över det till Gudruns hem och där friade han till henne och de levde gott och väl (Alving 1978 s256).

Övriga berättelser

Valkyrian Sigrdriva var en speciell kvinna. När Sigurd fann henne var hon klädd i full rustning och sov. Precis som Törnrosa hade hon fallit i sömn, men hennes sömn berodde på att Guden Oden efter en strid där Oden och Sigrdriva hjälpte var sin stridande människokonung inte längre ville ha med Sigrdriva att göra, särskilt då hon dödade kungen som Oden hjälpte. Oden sade till henne att gifta sig och då hon svarat att hon inte alls ville detta, lät han henne somna in. Berättelsen påminner om Törnrosa med skillnaden att hon sov i en rustning (Eddan s197-198).

GENUSPERSPEKTIV

”When trade goods were found in male grave Winter considered that they indicated the man’s involvement in long-distance exchange systems, where as in a woman’s burial such items were assumed to be gifts from male relatives. Quernstones in the graves indicated, in the case of women, that their tasks included seed-grinding and, in the case of men, that they were involved in making querns!” (Parker Pearson 1999 s96-97).

Den här vetenskapliga texten är tagen ur Mike Parker Pearsons bok *The Archaeology of Death and Burial* från 1999. Texten är hämtad ur kapitlet *Feminist Theory and Rise of a “Gendered” Archaeology* där han tar upp hur olika arkeologer ser på de gravfynd som finns i gravarna och vilka roller den döda/döde får beroende av gravgåvornas karaktär.

Den här dubbla ”moralen” stämmer överens med andra arkeologers uppfattningar. Som exemplet som Anne Stalsberg nämner i *Women as Actors in North European Viking age Trade*. Hon undrar varför vågskålar som hittas i kvinnogravar anses vara gåvor från makar medan om man hittar vågskålar i mansgravar anses han vara handelsman (Stalsberg 1991).

Om denna syn på kvinnors oduglighet, som affärskvinnor eller andra roller än de självskrivna, är medveten eller omedveten är svår att säga, men det är förödande i vilket fall som helst. Något som också kan vara medvetet eller omedvetet är framställningen och bildframställningen (eller snarare avsaknaden) av kvinnorna som Ambrosiani och Erikson belyst i *Birka Vikingastaden*.

Bodil Petersson skrev 1994 sin D-uppsats *Indiana Jones på Birka. Om arkeologisk popularisering och forskning*, vid Lunds Universitet. Denna uppsats tar upp frågor om hur populärvetenskapliga texter framställer vikingarna och vilka synvinklar som är intressanta. En av dessa aspekter som jag tog upp i mitt förord var att kvinnor och män i Birka inte fick synas lika mycket i boken *Birka Vikingastaden*. Petersson gör i sin uppsats en tabell över de 16 användbara bilder hon finner i böckerna (serien Birka vikingastaden, Vol 1-3). Hon räknar sedan upp att där finns bilder på 59 män medan där endast finns 9 bilder av kvinnor och 3 bilder på barn (Petersson 1994 s 58). Petersson skriver vidare på nästa sida: ”Det känns nästan som om själva etiketten ”vikingastad” utesluter förekomsten av kvinnor och barn.” (Petersson 1994 s 59). Hon skriver vidare ”Kvinnorna finns med i bilden som arbetskraft. De bär vatten och sköter barnen. De utgör ett vardagligt komplement till vikingens spänningsfyllda tillvaro.” (Petersson 1994 s61). Detta kan jag delvis hålla med om, visst framställs kvinnans sysslor som tråkiga jämfört med mannens, men det är lite grand vårt eget fel. Vi har gjort hemmets sysslor till tråkiga och värdelösa, vi ser ner på flera generationers arbetssysslor genom att inte benämna det som arbete. Vi säger ofta att de fick ”bara” ta hand om hushållssysslor och barnen medan mannen ”fick” resa och handla etc. I verkligheten så var både mannens och kvinnans sysslor lika mycket ett arbete. Jag har själv för många gånger förringat kvinnans arbetsbörda. Varför kan det ha blivit så?

Elisabeth Arwill- Nordbladh, som har skrivit ett kapitel i boken *Social Approaches to Viking Studies* med titeln ”The Swedish Image of Viking Age Women: Stereotype, Generalisation, and Beyond”, skriver att det som gör kvinnans situation och position i samhället annorlunda är inte bara införandet av kristendomen utan att även att man flyttade in i städer. När man flyttade från landet till staden ändrades även hennes position (Arwill-Nordbladh 1991 s53). Hon menar att under 1800-talet, då intresset för arkeologi växte, var kvinnan underställd mannen. Hon kunde endast bli självständig om hon vid 25 års ålder var ensam och detta sågs inte med blida ögon av samhället, eller om hon blev änka. Denna syn på kvinnans roll togs med när man skapade en bild av den vikingatida kvinnan. Denna syn på vikingatidens kvinnor finns tyvärr fortfarande i dagens arkeologi (Arwill-Nordbladh 1991 s 53-54).

Arwill-Nordbladh skriver vidare om hur kristendomen under 1800-talet satt djupa spår i det svenska samhället. Hon menar att kyrkan gav kvinnor och män olika roller vilket ökade skillnaden mellan de två könen ännu mer än innan. Kvinnan hade utåt sätt makt men eftersom mannen var hennes överförmyndare (en så kallad master), hade hon i realiteten ingen makt i hemmet. På grund av att samhället började öppnas upp och kvinnor kunde bli självständiga om de inte gifte sig eller var änkor. Därför valde en del kvinnor att inte gifta sig och i stället leva ett dekadent liv. Den äldre generationen såg på detta liv med fasa och män höll hårdare i sina fruar och samhället tog avstånd från dessa ensamma kvinnor (Arwill-Nordbladh 1991 s59).

Följande syn på vilka roller kvinnor respektive män spelar lades som mall när man beskrev vikingarna, man återspeglade 1800-talets samhälle i vikingasamhället. Man kände patriotism och vikingatiden verkade vara en bra period och utan att veta något om denna tid försökte man återskapa perioden genom att döpa sina barn till namn som lät vikingaaktiga, man hade fester och föreningar som klädde ut sig i vikingakläder. Att försöka närma sig vikingen och särskilt vikingakvinnan är svårt men Arwill-Nordbladh beskriver hur Axel Emanuel Holmberg (Nordbon under Hednatiden, 1852) som var antikvarie beskriver kvinnan. För honom förknippades kvinnan med hemmet framför allt, men hon är självständig, hon tar hand om den del av arbetet som har med "hemmets ekonomi" att göra och både hon och mannen hjälps åt. Han menar enligt Arwill-Nordbladh att kvinnor inte var en homogen grupp utan att de var olika rankade. En kvinna med hög status kunde dela ut mer arbetsuppgifter än en kvinna utan hög status. Hon var dock inte jämställd med mannen (Arwill-Nordbladh 1991 s56-57). Under 1800-talet var synen på kvinnan en helt annan än den vi har idag och på samma sätt kanske vikingatidens syn också var en annan. Arwill-Nordbladh menar kortfattat att hur vi ser vår egen tid reflekterar ofta vår syn på vår forntid.

Kvinnans roller under vikingatiden enligt Peter Foote och David M. Wilson (Foote & Wilson 1980), liknar mycket den bild som Arwill-Nordbladh målar upp. I boken finns ett kapitel som beskriver kvinnans roll i vikingasamhället i stort. En kvinna kunde inte gå till domstolen utan en man som gick i god för henne, i realiteten betyder det att han fick föra hennes talan. Dessutom kunde hon inte ärva några pengar av sin far om där fanns några manliga släktingar. I Varend i Småland (en provins i Sverige under vikingatiden) hade både söner och döttrar lika arvsrätt (Foote, P & Wilson, D. M. 1980 s109). I Norge och Island hade en kvinna en förmyndare så länge hon inte var gift och hade hon egen ekonomi sköttes detta av hennes förmyndare till hennes 20-års dag. Sedan fick hon eget ansvar, men skulle hon investera i något större var hon tvungen att rådfråga sin beskyddare/förmyndare, som inte behövde vara hennes far. I Sverige och i Danmark verkar det som att kvinnor alltid var under uppsikt av sin far eller make. Närmast självständighet kom kvinnan om hon blev änka.

Holger Arbman beskriver dock en annan och starkare kvinnobild när han låter den arabiske köpmannen At-Tartuschi som var i Hedeby på 900-talet beskriva staden och kvinnorna. Beskrivningen av Hedeby bör likna Birka, då båda städerna existerade samtidigt och på många sätt liknar varandra och hade ungefär samma förutsättningar anser Arbman (Arbman 1939 s56). *"Hos dem har kvinnan rätt till skilsmässa. Kvinnan kan själv upplösa äktenskapet, när hon vill. Även finns det här ett ögonsmink, och när de använda det, förminskas deras skönhet aldrig men ökas ständigt både hos män och kvinnor..."* (Arbman 1939 s57).

SAMMANFATTNING

Kvinnor kunde ha många olika roller i det vikingatida samhället. Hon kunde vara överhuvud för en familj vilket bäst syns när Dommasnes förklarar varför man hittat färre kvinnogravar som är ståtliga, men när de är ståtliga är de minst lika imponerande som männens. Hon menar att kvinnor fick ekonomisk makt när mannen var borta och att detta visar sig i de storslagna begravningar som vissa kvinnor fått (Dommasnes 1991 s67-70).

En annan roll som kvinnor också mycket väl kan ha haft är enligt Stalsberg rollen som handelskvinna. Hon har själv kommit fram till att där finns minst lika många bevis för att kvinnor arbetat med handel som att män gjort det (Stalsberg 1991 s76). Detta betyder dock inte att kvinnorna valde antingen att vara handelskvinnor eller arbeta på gården och ta hand om barnen, de kunde lika väl ta med sig sina barn till ett arbete utanför hemmet (Stalsberg 1991 s78-79). Vissa kvinnor var medicinskt kunniga och tog hand om sjuka, sårade och kvinnor som skulle föda barn. Detta är också ett yrke i sig och en viktig roll i samhället (Foote & Wilson 1980 s93).

Om man tittar ur ett genusperspektiv visas kvinnor och män mycket olika i det arkeologiska materialet enligt Parker Pearson (Parker Pearson 1999 s96-97).

Den skeva bilden togs i bruk redan på 1800-talet då kvinnor och män gavs olika och tydliga roller. Enligt Arwill-Nordbladh ansåg A. E. Holmberg omkring mitten av 1800-talet, att kvinnor hade olika roller och att de därför inte var en homogen grupp. Men hans syn togs inte i bruk förrän långt senare (Arwill-Nordbladh 1991 s56-57).

Om man tittar på de skriftliga texterna visar texterna från 1000-talet en bild av kvinnorna som starka individer. Även i *Rimbertkrönikan* som är en kristen bok, syns kvinnorna och de är rättfärdiga och goda. Under begravningsceremonin ser man också att kvinnan hade en betydande roll. Jag har visat olika sorters begravningar, bland annat en begravning där kvinnan själv valde att ta sitt liv och en där kvinnan mer eller mindre ofrivilligt gav sitt liv för sin herre. Denna begravning (Ibn Fadlans berättelse) visar olika kvinnoroller, dels kvinnorna som syr kläderna, dels dödsängeln och dels kvinnan som ska offra sitt liv för att hennes herre ska få sällskap och hjälp i nästa liv (Parker Pearsons 1999 s1-2).

De isländska sagorna och reseskildringarna som Ibn Rusta och Ibn Fadlan beskriver är liknande men inte helt lika den begravning som Eddan beskriver. Dessa är förmodligen stilistiska men säger ändå en hel del om den begravningsritual som fanns och om kvinnans roll. Skillnaden mellan Den fria Brynhild och slavglicka som Ibn Fadlan berättar om är stor. Begravningen är liknande men i Brynhilds fall väljer hon själv sitt öde och hon älskar sin make och kan inte leva utan honom. Slavglickan vet vi inte om hon hade något eget val. Hon hade dessutom ingenting med sig när hon dog. Brynhild var alltså inte en viljelös kvinna som endast följde order, inte heller de andra fria kvinnorna som Katla, eller Gudrun. Varför jag väljer att visa fram Brynhild är för att visa de känslor och de tankar som fanns hos vikingakvinnorna. De bilder vi ser av kvinnorna är ofta som bisittare men i de gamla sagorna ser man att det faktiskt inte är så.

Skildringen av kvinnorollerna kommer från helt olika människor från helt olika tider och platser och det får vi inte glömma. Ibn Fadlan och Ibn Rusta var araber som såg på vikingarna från en synvinkel och Ansgar var en kristen man som inte heller han förstod sig på vikingarna. Eddan skrevs ner när vikingatiden var till ända och är inte heller den pålitlig, den beskriver människor och gudar ur en stilistisk synvinkel.

KAPITEL 3

DET ARKEOLOGISKA MATERIALET

Vilka arkeologiska material kan visa de olika kvinnorna och deras olika roller? Det är svårt att balansera rätt och att gå på det rätta materialet, men jag gör ett försök. Materialet jag utgår ifrån är Birkamaterialet, men material från andra platser används som jämförelsematerial. Framför allt tittar jag på vilka kvinnor som syns i gravarna och sedan textilier, textil redskap och typiska handelsredskap såsom vågar och vikter bland annat. Till sist går jag igenom boplatsmaterial.

VILKA KVINNOR SYNS I GRAVMATERIALET?

Omkring 1960-1970 föddes det vi idag kallar för processuell arkeologi (New Archaeology). Amerikanske Lewis Binford är en av de ledande inom processuell arkeologi och han tittade bland annat på begravningsritualer från olika länder och jämförde dessa för att se om där fanns likheter eller olikheter. Han kom fram till att: "Who you are affects how you get buried and the separate bits that make up your identity get represented in different ways." (Parker Pearson 1999 s28). Parker Pearson skriver att begravningar är politiska händelser, där den dödes status och de efterlevandes status lyser igenom, hur den döda personen var i livet kan helt gömmas eller glömmas bort när man gör ritualerna. Det är de efterlevande som skapar en bild av den döde och denna bild är ofta väldigt idealiserad (Parker Pearson 1999 s32). Det Binford säger är viktigt att komma ihåg just i de kapitel som följer, för de gravar jag skriver om här behöver inte vara spegelbilder av den döda.

Den vanligaste gravstenen är singelgravstenen. Gravarna har många gånger inga fynd i sig, på grund av förmultning, vilket gör det mycket svårt att bevisa deras sociala status, vilket Hägg antyder. Hon menar att det är svårt att säga något om den döda dels när föremålen förmultnat och skapar en inkorrekt kontext och på grund av att vi endast kan utgå från vår egen tid när vi värdesätter föremål och textilier, vilket gör att vi får svårt för att sätta oss in i den avlidnes tidsperiod, just på grund av den bristfälliga information som finns (Hägg 2003 s17-18). Min undersökning går inte djupare in på singelgravarna utan fördjupar sig i de lite annorlunda gravarna. Precis som i Ibn Fadlans berättelse om Rus, hövdingen som dog, finns det idag bevis för att vissa av de ritualerna kan ha följts på riktigt. Här följer några vetenskapliga exempel:

Vid Lilla Kärrbacka på Birka finns både vikingatida gravhögar och enkla gravar som är ca 20 till antalet och som grävdes ut av Stolpe mellan 1874 och 1881. De döda lades här obrända och med huvudet i väster och utan större gravfynd (Arbman 1939 s79).

Tydligt är det så att det finns fler män begravda i kammargravarna medan kvinnor vanligen ligger begravda i enkla träkistor, men det finns undantag menar Arbman (Arbman 1939 s85). Han menar att de dubbelgravar som hittats består av ett manligt skelett och ett kvinnligt skelett och tror därmed att kvinnan har följt sin man och herre i döden (1936 s85-86). Han skriver vidare att dessa dubbelbegravningar inte kan säga om den ena personen begravdes levande eller inte, men att man skulle kunna tolka det så då man har hittat till exempel en grav där två kvinnor ligger begravna. Den ena kvinnan begravdes med många smycken och ligger raklång medan den andra kvinnan ligger i en vriden ställning och inte fick med sig några smycken överhuvudtaget (Arbman 1939 s86-87).

Mike Parker Pearson skriver om det Norska Osebergsfyndet. I ett nedgrävt vikingaskepp har arkeologer hittat en vikingakvinna, kanske vikingadrottning. Bredvid henne ligger en äldre kvinna som man har tolkat som drottningens personliga slav (Parker Pearson 1999 s17).

Inga Hägg skriver om en vikingaflicka/-kvinna som låg begravnen i en vagn i Hedeby. Flickan låg på en dunkudde iklädd en dräkt (övertunika?) med röd diamantkypert. Då de röda och de blå färgerna var svåra att få tag på och att tillverka menar Hägg att det var färger för rika människor och drar därför slutsatsen att flickan var av god börd, hon menar att där finns rangsymboliska element i dräkten (Hägg 1991 s158). Under den röda tunikan bar hon bland annat en blå särk och en slöjväv kan ha legat över den döda. Hägg berättar vidare om en annan kvinnograv med liknande textilrester men där kvinnan varit av högre rang. Det som överraskar på den sistnämnda kvinnans kläder är inte färgen på kläderna utan kvaliteten på textilierna. Hägg menar att textilierna är gjorda i hast och att där finns flera vävfel. Flickan som begravdes hade liknande kläder men hennes var näst intill felfritt vävda och därför menar Hägg att hon bör ha burit sina kläder även i livet, medan den högre rankade kvinnan inte hade använt sina begravningskläder innan. Hägg anser att detta skulle kunna bekräfta Ibn Fadlans berättelse från år 922 där han beskriver hur familjen sydde den döde nya kläder på endast tio dagar (Hägg 1991 s 156-158).

Hägg menar även att rent generellt så tyder de finare textilierna som siden, silver- och guldtrådsarbeten på rangsymboliska element i en dräkt för personer på samhällets högsta nivåer (Hägg 1991 s155).

Gravar

Det finns ca 2300 gravar sammanlagt på Björkö. Av dessa är 1110 gravar undersökta och endast 415 gravar är könsbestämda.

Av 308 skelettgravar är 180 kvinnogravar och 128 mansgravar (58% kvinnor).

10 % var kammargravar d.v.s. 111 kammargravar (Gräslund 1980 s77-86).

Ca 40 % av de döda i kammargravarna är kvinnogravar (Gräslund 1980 s80).

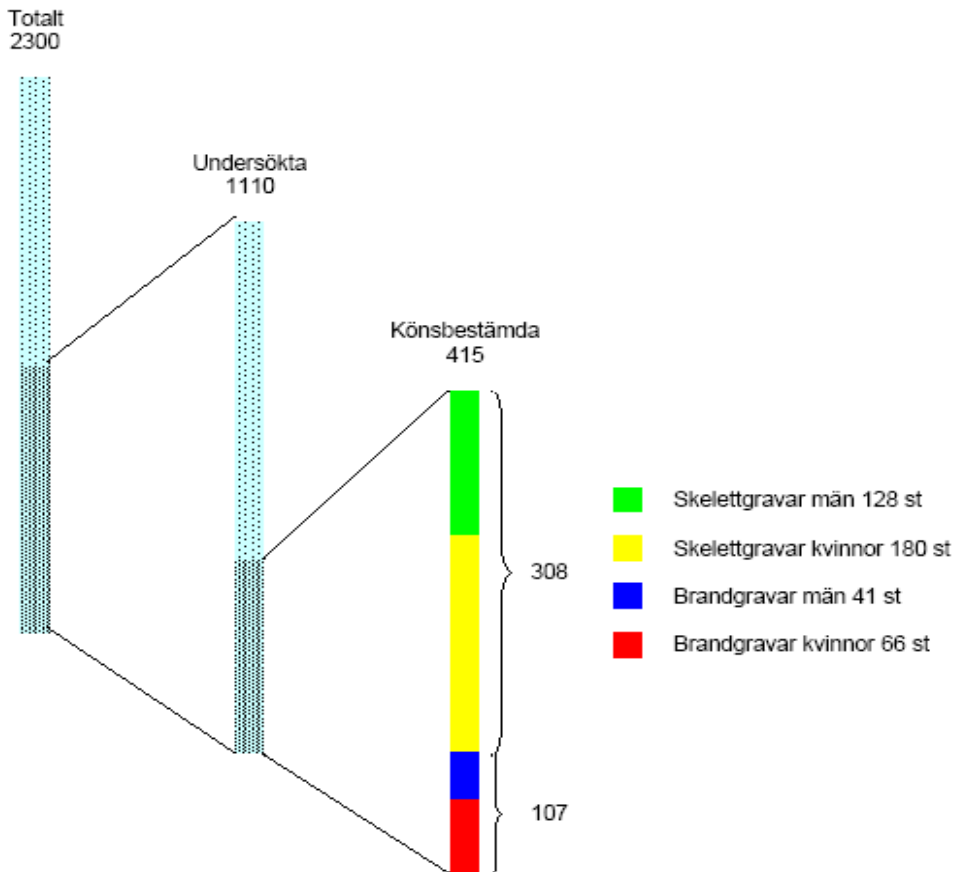
Av 107 brandgravar är 66 kvinnogravar (62%)och 41 mansgravar (Gräslund 1980 s82).

Notering: Gräslund skriver att man har könsbestämt kvinnorna utifrån de smycken som man funnit, de gravar som inte är medräknade på grund av att de inte har några fynd kan därför förändra resultatet. Över hälften av gravarna är inte könsbestämda, alltså går det inte att till hundra procent ge ett resultat.

Det man kan säga av de fynd man gjort är att kvinnor och män begravdes i minst lika stor utsträckning.

Antal gravar på Björkö

Bruun-Olofsson 2005

VILKA FÖREMÅL SYNS I KVINNOGRAVARNA?

Textilier, textilredskap och handelsföremål

Kläder är något som människan har burit länge och med kläderna har man visat sin status, sin sociala ställning och även en personlig bild av vem man är.

Kläderna talar om vem bäraren är helt enkelt. Tyvärr har inte denna sociala och viktiga del fått så stor plats inom arkeologin som den borde. Arkeologer och textilforskare har tagit hand om textilier och smycken men de har glömt bort att se varför man har burit kläderna eller vad kläderna har haft för betydelse för den som har burit dem.

Axel Bolvig har skrivit i boken *Dragt og Magt* (Hedeager Krag 2003) och anser bland annat att i motsats till verktyg och husgerädsföremål som först och främst är praktiska så har dräkten varit både nödvändig men samtidigt satt en personlig prägel. Klädedräkten personifierar och avpersonifierar samtidigt, när man tar på sig dräkten berättar man för världen vem man är (Bolvig 2003 s171). Detta stämmer överens med vad Stig Sörensen menar i sitt kapitel *Dressing Gender: Identity through Appearance* ur boken *Gender Archaeology* från år 2000. Stig Sörensen menar liksom Bolvig att kläderna säger vem någon är, i samhället, om man är rik eller fattig, om personen har en viss position som gör att man får mer ansvar och i så fall gör en mer värdefull och ger personen högre status. Hon beskriver hur uniformerna som vi idag bär på arbetet visar vilken grupp man tillhör och vilken rang man har. Denna uniform ger bäraren en speciell identitet och social status (Stig Sörensen 2000 s124).

Birka var den bok som Arbman skrev år 1939. I den finns ett helt kapitel om textilierna och dessa är helt tagna ur Geijers arbete *Birka III. Die Textilfunde aus den Gräbern* från 1933. I Birka har ca 160² tygrester hittats i gravarna, men eftersom linne är vegetabiliskt och därför förstörs lätt finns det inte lika mycket bevarat av linnetyget (Arbman 1939 s94). De tygrester som har återfunnits har för det mesta hittats med metallföremål, då dessa bevarar tygrester. Bitarna är inte så stora, men man kan likväl utläsa vissa saker, som ”trådtäthet“, textilkvalitet och om där var mönster eller silver/guld föremål på textilierna. Ylletygerna varierade i kvalitet från de finaste manufakturvarorna till de grövre hemvävda varorna. Manufakturvaror kom enligt Arbman från Frisien med frisiska köpmän (Arbman 1939 s96). De praktfullaste dräkterna hade guld- eller silvertråd insytt i dräkten och även små fina berlocker, eller avbildningar gjorda med guld- eller silvertråd (Hägg. 1991 s155).

Hur fint och dyrt tyget var berodde på tätheten mellan trådarna, vilken kvalitet det var på tråden och om det var siden eller annat material.

Enligt Arbman är det skillnad mellan mansdräkten och kvinnodräkten. Han ansåg att mansdräkten var mycket mer varierande och att detta berodde på att köpmännen färdades vida omkring och såg främmande länder och mötte främmande folk. På detta sätt fick med sig ett nytt mode hem. Medan den vikingatida kvinnan höll fast vid nordisk folkdräktsskick, även när de följde med sina män och koloniserade i öster- och västerled. Ett tecken på detta anser han vidare, är att spännbucklan som var ett måste för att kvinnans dräkt skulle vara komplett inte försvann förrän omkring 1000-talet. Den kvinnliga dräkten var således mycket enkel och förändrades väldigt lite genom tiderna, likaså gällde det spännena, (det samma som Geijer kommer fram till i sin avhandling *Birka III*). Däremot menar Arbman att bruket av smycken var speciellt och viktigt för kvinnor. Kvinnorna bar ofta mycket färgglada halsband och gärna många åt gången, vilket finns bevis för i kvinnliga gravar. När kristendomen anlände till Birka vet vi att kvinnor tog till sig kristendomen på något sätt i alla fall, då det enbart är i kvinnogravar man har hittat kors. Korsen har med största sannolikhet burits som amuletter anser Wilhelm Holmqvist, förste antikvarie som skrivit ett kapitel i Arrhenius bok *Ansgars Birka* (Arrhenius 1965).

Textilredskap var obligatoriska på kvinnodräkten (om hon var en husfru). På dräkten hängde nycklar till husföråden, sax till att klippa till tyger med, kniv till allehanda göromål, pincett, nålhus m.m (Arbman 1939 s100-107).

Marie Louise Stig Sörensen skriver: „*Individuals do not invent their dress, rather their sense of dress is learnt from others, and their personal choices, embellishments and elaboration do not constitute a unique language*“ (Sörensen 2000 s132).

Hon menar att dräkten inte visar dig som individ utan dig som samhället förkroppsligat eller som dess ansikte (Sörensen 2000 s132). De kvinnliga Birkadräkterna tyder på en lång tradition som inte bröts. Kvinnorna bar liknande dräkter genom tidsperioderna, vilket vi kan se på de begravda och de bar liknande föremål genom tiderna.

Redskap verkar generellt vara svåra att lokalisera i Birkagravarna vilket Arbman skriver följande förklaring:

”Det finns flera orsaker till denna redskapsbrist. Dels var Birka först och sist en handelsstad, hantverkarna intogo en underordnad ställning, dels sakna vi i Sverige praktiskt taget den i Norge mycket utbredda seden, att de redskap den döde använt i livet fingo följa honom i graven. Dels är Svarta jorden ännu mycket ofullständigt undersökt.

---

² Detta var innan Inga Hägg skrev kapitlet ”Rangsymboliska Element i Vikingatida Gravar. Hedeby-Birka-Mammen” (Hägg 1991 s155). Där skriver hon nämligen att ca 180 tygrester hittats i Birka.

Det fordras vittomfattande grävningar innan vi kunna få ett begrepp om den sidan av stadens liv” (Arbman 1939 s129).

Idag vet vi dock bättre då Eva Andersson kommer fram till att där finns en hel del textilredskap både i gravarna och i bostadsområdet kring Birka (Andersson 2003 s153).

Dyrbara textilier

Hägg skriver att där finns 163 kvinnliga skelettgravar innehållande dräktspännen i Birka. I ca 140 av de 163 kvinnliga skelettgravarna med dräktspännen förekommer det även textilrester (Hägg 1974 s4).

Silke återfanns i ca 55 gravar i Birka, varav 37 i kvinnogravar och 6 i mansgravar och slutligen 6 i obestämda gravar (Hägg 1991 s155).

Viktiga detaljer som Hägg har analyserat utifrån Geijers arbete är bland annat att brickband har hittats i ca 30 gravar och dessa ofta suttit fastsydda på siden på kläderna eller så har det hittats på kraniet vilket tyder på att de bar brickbanden som huvudbonad eller pannband (Hägg 1974 s59).

Hägg kommer även fram till att en del av de tunikor som hittats har gjorts i eller inspirerats av Syrien. Mannen bar mantel och tunika som var starkt influerade av eller till och med gjorda i Syrien medan kvinnan bar nordiska kläder men ibland med syriska knappar (bronsknappar från Syrien). Detta kan inte ha varit billigt eller lätt att få tag i då det inte rör sig om så många som bär de kläderna (Hägg 1974 s94-101).

Kvinnorna i Birka och på andra vikingatida platser begravdes i full mundering, det vill säga att de begravdes i sina finaste kläder och med de finaste smyckena och fler redskap än de normalt brukade bära, anser Judith Jesch (Jesch 1991 s19).

Textilredskap

Judith Jesch anser att textilredskap som hittas i kvinnogravar kan berätta om kvinnornas arbete. Ullkammar, vävtyngder, sländtrissor och nålar m.m. visar att hon arbetade med textilier i livet. Det är svårare att säga vad hon arbetade med om hon fått med sig föremål som knivar, slipstenar och skålar m.m. Jesch menar däremot inte att de föremål som listats härovan endast finns i kvinnogravar och därför gör dem till kvinno-föremål och därmed deras arbetsredskap, utan menar att man har hittat samma föremål i mansgravar. Hon skriver om Liv Helga Dommasnes som i en undersökning kom fram till att köksredskap har hittats i ca 25% utsträckning i kvinnogravar medan de har hittats i 15% i mansgravar. Jordbruksföremål har hittats i 50% i kvinnogravar medan 35% har återfunnits i mansgravar (Jesch 1991 s21).

I Birka har det i gravarna bland annat grävts ut:

5 sländtrissor (2 i bärnsten och 1 keramik, 2 i ben och i sten men de är osäkra) (Andersson 2003 s80). Sländtrissan satt på en ten av trä (Andersson 2003 s22-23).

Ca 100 stycken saxar har hittats i gravarna (saxarna var mestadels av ullsaxmodell) (Andersson 2003 s89).

67 nålhus i kvinnogravar och endast 2 i mansgravar. Av dessa var 49 i brons, 2 i silver, 6 i järn och 12 i ben (Andersson 2003 s88).

4 metallnålar har hittats i gravar. De liknar dagens synålar och kunde användas till finare syarbete (Andersson 2003 s89).

7 bennålar har hittats i utgrävningar av gravar (Andersson 2003 s83-86).

9 glättstenar (4 hela och 5 fragmentariska) (Andersson 2003 s89).

1 glättbräda (Andersson 2003 s89).

Föremål till handel

4 vågskålar. – 3st brandgrav, 1 st kammargrav

129 vikter. – 36 st brandgrav, 93 st skelettgrav.

I Birka var 32% av de gravar med vågutrustning kvinnogravar, medan 28 % blev funna i mansgravar och 3% i pargravar, medan de resterande 37% tillhörde döda som inte gick att könsbestämma.

I 49 gravar har pungar hittats (fragment) (3 i brandgravar, 25 i kistlösa gravar och 21 i kammargravar). 24 låg i identifierade mansgravar och 18 i identifierade kvinnogravar (Gräslund 1980 s80).

VILKA KVINNOR SYNS I BOPLATSMATERIALET?

Textilredskap är en fyndgrupp som har hittats framför allt i bostadshusen. Där har man grävt fram vävtyngder i bränd lera, sländtrissor, bennålar, metallnålar, nålhus och saxar. Nålarna satt i nålhus för att inte förstöras och detta var vanligt förekommande föremål på kvinnans dräkt (Ambrosiani & Erikson 1997 Vol 5 s34).

Textilhantverket förefaller ha varit stort inom hemmet i Birka och detta syns i de fynd man gör. Eva Andersson skriver om textilredskapsfynd som man gjort i Birka, inte enbart i gravarna utan fynd som gjorts i bostadsområdet, både inomhus och utanför. Andersson menar att Textiltillverkningen bör ha varit större än till hushållet, då man även har funnit redskap i samband med metallhantverk (Andersson 2003 s153). Här följer några exempel på vad man har hittat.

Textilredskap

429 sländtrissor, 50 % gjorda i sten 33% keramik och 15%ben (Andersson 2003 s73).

2 saxar har hittats i svarta jorden (Andersson 2003 s89).

649 vävtyngder ”Loom Weights” har hittats men inte en enda hittades i gravarna (Andersson 2003 s82).

140 nålhus (needle boxes) hittades i svarta jorden (Stolpe fann 95 av dem och av dessa var 67 i kvinnogravar och endast 2 i mansgravar). Vidare återfanns 71 nålhus i bostadsområdet.

67 stycken metallnålar har hittats. Dessa är mycket tunna och liknar de synålar vi använder idag. Vilket i så fall indikerar på att de användes till finare sömnader (Andersson 2003 s89).

593 bennålar har hittats (Endast 7 bennålar har hittats i utgrävningar av gravar). Vissa av dessa kan ha använts till att sy men andra kunde inte användas till att sy fina sömmar (Andersson 2003 s83-86). En del av nålarna bör ha använts vid stickning då de är allt för stora för att ha använts till finare syarbete.

5 fragmentariska glättstenar (Andersson 2003 s89).

3 glättbrädor (Andersson 2003 s89).

JÄMFÖRANDE TABELL ÖVER DET ARKEOLOGISKA MATERIALET

Tabell över vissa utgrävda föremål från Birka

Föremål	Gravar				Bostadsområde			
	?	K	M	Σ	?	K	M	Σ
TEXTILIER								
Silke	6	37	6	49				
Brickband	30			30				
TEXTILREDSKAP								
Sländtrissor	5			5	429			429
Saxar	100			100	2			2
Nålhus		67	2	69	71			71
Metallnålar	4			4	67			67
Bennålar	7			7	593			593
Glättstenar	9			9	5			5
Glättbräde	1			1	3			3
Vävtyngder					649			649
FÖREMÅL TILL HANDEL								
Vågskålar								
Vikter	48	41	36	129*				
Penningpungar	7?	18	24	49				

K. Bruun Olofsson 2005

? = Okända eller ej könsbestämda

K = Kvinna

M = Man

Σ = Sammanlagt

* 129 vikter
37% okända
32% kvinnor
28% män
3% pargravar

Tolkningen blir att textilier är svåra att spåra om de inte ligger bredvid något av metall, vilket det sällan gör. Lättast att hitta textilier är i gravar, där det naturligt ligger över eller under föremål i metall.

Textilredskap har hittats vid fler tillfällen vid bostadsområdena, men vissa redskap så som saxar och glättstenar har återfunnits i större mängd i gravarna än i bostadsområdet, vilket skulle kunna indikera på specialisering. Föremål som hör till handel förekommer nästan enbart i gravar, vilket ytterligare pekar mot en specialisering av något slag. Människorna som begravdes med dessa föremål bör ha arbetat med dem på något sätt eller haft en familj som försörjde sig eller på något sätt var kända på grund av dessa föremål.

Vävtyngder och sländtrissor förekommer mycket sällan i gravmaterialet, vilket får mig att tänka att de var föremål som alla hushåll behövde och använde sig av för att få garn och även textilier, att dessa saker därmed inte räknades till de finare och svårarbetade föremålen. Saxar har hittats i gravarna vilket skulle kunna tyda på att alla kunde klippa till sina tygbitar, men endast ett fåtal var specialiserade på tillskärning och klippning.

Som jag tidigare gått igenom behöver inte den avlidna själv ha valt de föremål som han eller hon fick med sig i gravan utan dessa föremål kunde mycket väl ha valts av de efterlevande, som en symbol för vad den döda livnärde sig på i livet, eller som ett bevis för familjens makt och rikedom.

ÖVRIGT ARKEOLOGISKT MATERIAL

Runstenar

Runstenar är enligt Jesch en bättre vittnesbörd över kvinnors roller i samhället än vad den döda och hennes gravgåvor i många fall är (Jesch 1991 s42).

Runor har använts till många saker under vikingatiden men även under kristendomen, de användes bland annat till att skydda sin bärare eller de föremål de karvades in i och man skrev runor på de ting man skapade som till exempel kammar. På kammen kunde det stå vem som gjort den eller vem den tillhörde till exempel. Tyvärr finns inga bevis för att kvinnliga kammakare skrev sina namn på de kammar de gjorde, eller att några andra hantverkare gjorde det, vilket skulle kunna tyda på att där inte fanns några kvinnliga hantverkare (Jesch 1991 s46). Detta är likväl en dålig ursäkt för att inga kvinnor kunde vara hantverkare, de arkeologiska bevisen pekar allt för starkt mot att det måste ha funnits det.

Runstenar restes för det mesta för de döda och som en symbol över personens och släktens makt. De kunde resas av både män och kvinnor vilket tyder på ett samhälle där vem som helst med pengar kunde resa en runsten över någon de saknade, ville berätta om eller högaktade (Gräslund 1991. s52). Ett bevis för detta är runstenen från Hassmyra, Fläckebo i Västmanland (Foote, P & Wilson, D. M. 1980 s111), på vilken en man (yeomen) till minne av sin fru skrev bland annat: *"Ingen bättre husfru kommer att se efter Hassmyra. Odindisa, kapabel och uppskattad, kan representera alla norska kvinnor"* (Svensk översättning). Man kunde även resa en runsten om man gjort något utöver det vanliga, som att resa utomlands, men något som är gemensamt för alla runstenar är att de restes för att visas upp offentligt. Runstenarna var till för att berätta om en person så att andra kunde läsa vad individen gjort (Jesch 1991 s53-63).

Gräslund beskriver en Runsten som en kvinna vid namn Ingerun har rest (Gräslund 1991 s50). Runstenen berättar om hur Ingerun skulle vilja göra en pilgrimsfärd till Jerusalem (U 605, Stockholms-Näs), vilket betyder att hon måste ha haft någon slags ekonomisk säkerhet och

självägande. Även om runstenarna kan vara mycket personliga som till exempel Ingeruns Runsten eller Hassmyrastenen, är de först och främst till för omgivningen, offentligheten.

Bilder

Margrethe Watt skriver om de små guldgubbar som hittas vid olika utgrävningar i främst Danmark men även i övriga Skandinavien. Guldgubbarna är ca 1-3 cm höga och är gjorda i guldbleck och har återfunnits främst på Bornholm (ca 90% av alla, 2800 st har hittats där, medan resten är spridda fynd från hela Skandinavien) (Watt 2003 s29).

Jag ska inte gå in på hennes arbete närmare, utan tänker visa de kvinnobilder som finns. Bilderna är förmodligen stilistiska, då de visar ungefär samma motiv och ur samma vinkel. Dessutom anser Margrethe Watt att guldgubbarna inte representerar det vanliga folket, utan antingen en elit med religiösa roller eller mytologiska figurer eller gudar/ gudinnor.

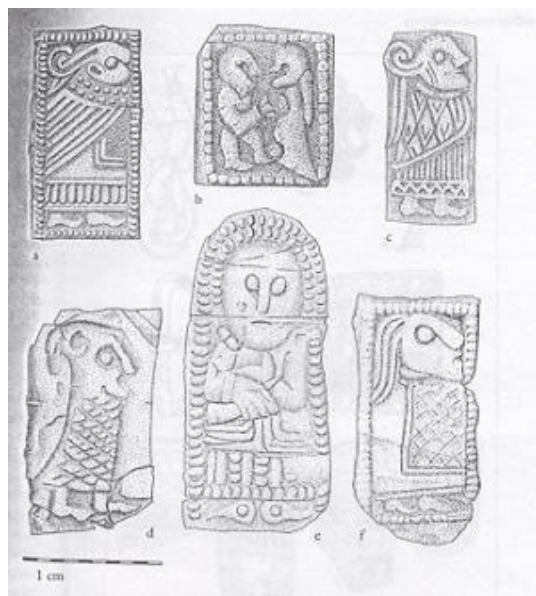
När man ser guldgubbarna som är med i kapitlet bär de ofta ett svärd eller en hel utrustning (se bild No 4), men studerar man kvinnobilderna bär de ingenting mer än själva dräkten som i sig är mycket enkel. Hon bär en cape och lång klänning med vissa mönster. Håret är tillbakadraget i en knut (eller hästsvans?), ingenstans syns några föremål annat än dessa (se bild No 5).

Varför avbildas kvinnorna inte med sina verktyg? Är det enbart en viss grupp av kvinnor som avbildas och är det i så fall den arbetande kvinnan eller är det en kvinna som inte behövde arbeta själv?

Guldgubbarna avbildar krigare som ju tillhörde det högre skiktet i samhället, vilket borde betyda att avbildningarna av guldkvinnorna bör vara de välbärgade. Frågan är då om dessa kvinnor arbetade med någon slags handel eller hade något annat yrke som gav henne status, eller om hon blev avbildad för att Hon var fru, dotter eller mor till någon rik och berömd man.

Watt 2003 s37 bild No 4

Watt 2003 s39 bild No 5

SAMMANFATTNING AV DET ARKEOLOGISKA MATERIALET

Föremålen tyder på att kvinnor skötte mycket av textilframställningen och tillverkningen av olika textilier. Om de gjorde det för hemmabruk eller inte kan man inte direkt påvisa. Men de flesta av dessa föremål har hittats i bostäderna när man har gjort utgrävningen och inte i gravarna. Man får därmed inte glömma bort att några kvinnor faktiskt begravdes med sina föremål också.

Ambrosiani och Erikson som har skrivit Birkaböckerna menar (Ambrosiani & Erikson 1997 Vol 5 s34) att textiltillverkningen skulle kunna ha varit både till husbehov och till försäljning, men att de finare av textilierna kom från utlandet.

”Däremot verkar de finare textilierna ha importerats utifrån. Det rör sig om fint kläde, som i vanligt tal kallas frisiskt kläde, men numera diskuteras om en del av dessa tyger kommer från Syrien eller andra delar av Medelhavsområdet. Troligen har många av de finaste plaggen också importerats färdigsydda. Ett annat tyg som med säkerhet är importerat är siden.” (Ambrosiani & Erikson 1997 Vol 5 s34).

Judith Jesch verkar också vara av samma uppfattning då hon beskriver kvinnorna i Birka så här:

”As members of a rich trading community with wide international contacts, they did not have to make do with homespun. In fact most of the textiles at Birka appear to have been imported, at least those used for women’s clothing and studied in connection with the grave finds. It is also likely that women were buried in their best clothing. They undoubtedly had simpler textiles for everyday wear that are not preserved in burials.” (Jesch 1991 s17).

Eva Andersson är dock av en annan uppfattning. Hon använder sig av Nils Ringstedt³. Ringstedt menar att de textilier som vi idag anser vara ordinära, på den tiden var en dyr vara som tog tid att göra och var svåra att få tag på, i stora mängder till ett bra pris. Han anser att man måste värdera föremålet efter dess tillgång och användbarhet och hur det värderas jämfört med liknande föremål (Ringstedt 1989 s75). Eva Andersson anser att under vikingatiden fanns textilier som ansågs vara både till nytta och till nöje. Främst var textilierna till för att skapa kläder och skydd men de kunde även ges bort som gåvor eller användas för byte inom handel. Textiltillverkning skedde framför allt i hemmet till det egna hushållet. Andersson anser likväl att det fanns textilier som man skapade för att kunna användas inom handel och för utbyte med andra varor (Andersson 2003 s50-51) Men att de större gårdarna och palatsen hade professionell textiltillverkning medan de enskilda hemmen gjorde det dem behövde i första hand (Andersson 2003 s51).

Andersson använder sig av några hållpunkter för att påvisa när man skulle kunna ha textiltillverkning för det egna hemmet och till export.

Textiltillverkning för hushållsbehov:

- En generell förståelse för tillverkningsprocessen.
- Tillgång till råmaterial och i tillräcklig mängd för hushållets behov.
- Olika sorters textilverktyg, för tillverkning av olika textilier.

För att göra en storskalig textiltillverkning behövs:

---

³ Kapitlet: Forskningshistorik, sidan 9. Hägg jämför sig med Nils Ringstedt, hon jämför deras tillvägagångssätt.

- Speciell kunskap om hur man gör ett speciellt tyg, eller något annat exklusivt.
- Man är flera som är med och skapar textilierna, man specialiserar sig på en del av tillverkningsprocessen.
- Ett homogent råmaterial, kan vara importerat.
- Olika och många specifika verktyg som inte finns i eller behövs i det vanliga hemmet (Andersson 2003 s55-56).

När det gäller Birka har man kommit fram till att det finare och jämnare tyget förmodligen har importerats utifrån medan det ojämnare tyget var lokalt tillverkat. De olika och skiftande formerna av textilverktyg tyder dock på en ganska stor kunskap om textiltillverkning och en specialisering (Andersson 2003 s99). Andersson skriver bland annat att Birka verkade ha haft tillgång många av de verktyg som behövdes för att skapa flera olika textilier (Andersson 2003 s22, 153). Hon beskriver att de metallnålar som hittats liknar de metallnålar vi använder oss av idag och att tråden man trädde på nålögat måste ha varit tunn. Vilket tyder på att nålarna användes till finare handarbete med textilier med hög trådtäthet. Därtill måste tråden som man trär på nålhuvudet vara smal för att kunna gå igenom (Andersson 2003 s89). När man spann kunde man få fram många olika sorters tjocklekar på trådarna beroende på vikten på verktyget man använde för att spinna, vilket ännu starkare tyder på Birkabornas kunskap om textilframställning (Andersson 2003 s80).

De som begravdes med sina nålar bör ha varit duktiga sömmerskor då jag inte tror att man begravdes vilka föremål som helst utan de föremål som man kunde använda sig av i nästa liv och som man var duktig på. Ett annat bevis för det är glättstenar och glättbräden. Glättstenen var ofta gjord i glas och användes som ”strykjärn” medan glättbräden användes som ”strykbräda” för att göra veck i kläder. Glättstenar har inte hittats i någon stor mängd överhuvudtaget särskilt inte i bostäderna. I gravarna har man till viss del hittat fler vilket skulle kunna tyda på att detta är föremål som man bör ha haft en viss kunskap om och därmed gav en viss status. När man dog fick man med sig glättstenen i graven (Ambrosiani & Erikson 1997 Vol 5 s32-34).

Fynden av vågskålar men framför allt vikter visar klart och tydligt att kvinnor kunde idka handel och göra affärer, det visar dock inte vilka affärer. I undersökningen ska också sägas att vikter också hittats i barngravar. Detta ställer då frågan om barn också idkade handel eller om det var föremål de fick med sig i graven som en symbol för familjens välstånd och deras yrke (Gräslund 1980 s80). Anne-Sofie Gräslund skriver att man måste se upp för en grupp män som inte var handelsmän men som likväl kunde bära med sig vågskålar och vikter och det var hövdingar eller andra stormän (Gräslund 1980 s80), utöver vikter har hittats har man även hittat penningpungar i gravarna vilket indikerar på att den döda/döde var handelsman/kvinna. Pungar har hittats i 49 gravar i Birka varav 24 hittats i mansgravar och 18 kvinnogravar. Dessa pungar innehöll från början förmodligen vikter och mynt.

En viktig notering

Andersson kommer fram till att många textilverktyg fattas i det arkeologiska materialet, både i svarta jorden och i gravarna, men att bara på grund av att de inte finns bland de bevarade föremålen betyder inte det att de inte har funnits. De var viktiga för att man skulle kunna få en utbredd textiltillverkning i Birka (Andersson 2003 s90).

KAPITEL 4

VAD SÄGER DE SKRIFTLIGA KÄLLORNA OM KVINNOROLLEN

Arkeologin växte fram under 1800-talet och folk blev intresserade av sin historia, patriotismen växte sig starkare inom landet. Men synen på kvinnan och mannen var sträng, kvinnan hade sin plats att fylla liksom mannens plats var att ta hand om kvinnan och leda henne. Denna samhällsbild speglade sedan den bild man gav vikingatiden. Det fanns andra som Holmberg som skrev att vikingakvinnan arbetade tillsammans med sin man på gården. Kvinnorna ingick inte i en homogen grupp utan hade olika rang och olika uppgifter (Arwill-Nordbladh 1991).

I berättelsen om Gudrun (Islandssagan) så berättas det om hur hon på ett listigt vis blev av med sin make genom att begära av honom att köpa henne ett allt för dyrt smycke och genom att sy honom en skjorta som blev allt för uringad. När skilsmässan var klar tog hon hälften av egendomen och gifte sig med en annan man som hon älskade. På detta sätt fick hon mer rikedom, hon kunde själv bestämma över sin rikedom och tog hand om sin gård, men ingenstans står det att hon var en duktig husmor eller gårdsfru. Hon använde sina rättigheter och sin slughet för att få det hon ville. Hon fick även sin älskade att skilja sig från sin fru på grund av att hon bar byxor vilket ansågs manligt, men hade hon inte påpekat det och bett honom ta upp det inför tinget hade han inget gjort. Hans fru hade alltså fått fortsätta bära byxor, så länge ingen brydde sig.

Något mer som visar kvinnans sociala ställning är Frideborg och Katla som står beskrivna i Vita Ansgari. Dessa kvinnor verkar själva ha kunnat välja vad de ville göra med sin förmögenhet, om det berodde på att Frideborg var änka eller om hennes make inte brydde sig, ska låtas vara osagt, men faktum är att de har fått ett eget kapitel i Vita Ansgari och att de verkar vara väl ansedda inte bara bland de kristna utan även bland dem som var okristna. De kvinnogravar som är arkeologiskt undersökta i Birka verkar vara rika kvinnogravar, men då har man inte räknat med de gravar som fortfarande inte är identifierade och som inte har några fynd i sig (i Vita Ansgari, står det att det inte fanns så många fattiga i Birka och därför måste Katla resa till Dorestad där det fanns fler). Detta skulle kunna vara ett av de skriftliga bevisen för att Birka faktiskt till syvende och sist var en rik handelsstad.

Under vikingatiden hade kvinnor många olika sociala roller och det är viktigt att komma ihåg. Kvinnor arbetade tillsammans med mannen men kunde även skapa sig en egen ekonomisk bas genom att antingen arbeta med handelsföremål, eller driva sin och sin makes gård på ett ekonomiskt gynnsamt sätt och dessutom kunde hon få social status genom sin släkt eller make.

Kristendomen förändrade mycket inom det Vikingatida samhället, dels försvann vikingatiden när kristendomen fick fäste. Skriften förändrades liksom seder och bruk, kvinnans roll förändrades från att hon under vikingatiden inte var jämlik mannen, men hade en mycket viktig roll i samhället och i hemmet framför allt, men inte hade tillgång till himmelriket. När landet blev kristet blev hon jämbördig med mannen i himlen men fick underordna sig honom i livet istället. En kvinna kunde inte längre utmärka sig för sina kunskaper utan att vara rädd för att anklagas för onda handlingar.

Under vår egen tid har vi allt mer kommit att förringa kvinnans arbete i hemmet och det anses inte längre vara ett arbete utan en syssla utan namn. Däremot om man läser släktsagorna står det beskrivet om kvinnorna var duktiga husfruar eller inte och utifrån hur duktig hon var tillsammans med sin man, eller utan honom växte gården och fick större anseende.

KAN DET ARKEOLOGISKA MATERIALET VISA VAD DEN DÖDA GJORDE I LIVET?

Binford anser att de efterlevande skapar bilden av den döda, att begravningen är en konstruktion för att visa upp familjens makt (Binford 1999 s31).

Detta måste läsaren ta i beaktning när man tittar på det arkeologiska materialet men samtidigt får man inte heller glömma bort att kläderna faktiskt var personliga och visade vem personen var. Man kan säga att kläderna personifierar samtidigt som de avpersonifierar den som bär dem (Bolvig 2003 s171).

De gravgåvor som finns i graven kan ge oss en viss inblick i den döda personens liv och sociala status vilket är allmänt vedertaget bland arkeologer världen över. Hittar man vikter och vågskålar i gravarna räknas det som föremål man använder i handeln. Det underliga är dock att man i utgrävningar av vikingatida gravar har hittat vikter och vågskålar både i mans- och kvinnogravar, vilket skulle kunna tyda på att både män och kvinnor idkade handel av något slag. I Birka var 32% av de gravar med vågutrustning kvinnogravar, (medan 28 % blev funna i mansgravar, 3% i pargravar, de resterande 37% tillhörde icke könsbestämda) (Gräslund 1980 s 80). 429 sländtrissor (spindle whorls), har grävts fram bara i bostadsområdet i svarta jorden i Birka vilket betyder att kvinnorna måste ha haft textiltillverkning för hemmabruk, men det skulle också kunna betyda att vissa specialiserade sig på det och producerade utöver familjens behov (Dommasnes 1979 s104). Eftersom vissa föremål som sländtrissor och nålar borde vara standard och skulle finnas i alla kvinnogravar men inte gör det, kanske det betyder att alla kunde göra garn och textilier av olika slag men det var bara om man livnärde sig på något inom textiltillverkningen, som man begravdes med sina verktyg.

Till exempel fick kanske mannen med sig sitt svärd om han var krigare och hade försvarat sitt land med svärdet, eller om han kom från en rik familj, kanske fick kvinnan de föremål med sig i graven som betydde mest för henne och som hade gett henne mest ära i livet, nämligen sina verktyg, levebrödet, verktygen tjänade en väl i nästa liv.

Vad den döda fick med sig i graven behöver dock inte påvisa dennes position i samhället eller yrkesval, utan kan mycket väl ha varit återspeglningar av de efterlevande och ett avtryck över deras sociala status i samhället. Detta tankesätt skulle kunna förklara varför vissa barn fick vikter med sig i graven.

Det arkeologiska beviset för att så skulle vara fallet skulle i så fall vara att där finns relativt få saxar i kvinnogravarna jämfört med i bostäderna, liksom glättstenar glättbräden som man strök tyget med och andra föremål, vilket tyder på en specialisering. Tittar vi på resten av tabellerna kan vi konstatera att de föremål som det har hittats flest av som sländtrissor, saxar och bennålar oftast hittas i svarta jorden och därmed skulle kunna utgöra varje husfrus baskunskaper, medan de föremål som är svåra att hitta i svarta jorden och som mer eller mindre enbart återfinns i gravarna är vågskålar, vikter, pungar och glättstenar m.m. utgör de specialkunskaper som vissa kvinnor hade.

Jag har kommit fram till att specialisering av textiltillverkning mycket väl kan ha skett i Birka, då variationen av textilverktyg finns. Dessutom vet vi inte idag exakt vilka verktyg som fanns då och dessutom är det bara en liten del av verktygen vi har återfunnit. Det krävdes kunskap för att förstå vilken vikt en sländtrissa behövde för att ge rätt tjocklek på garnet till exempel, vilket de olika vikterna på sländtrissorerna påvisar (Andersson 2003 s80).

Birka var inte ett jordbrukssamhälle framför allt utan en handelsstad. Där fanns både handelshus och bostäder, men inte mycket till jordbruk (den fanns utanför). När folk flyttade in i staden förändrades kvinnans och mannens roller, de hade inte längre ett jordbruk att ta hand om och få ekonomisk vinst ifrån. Man fick ta till nya medel, man fick bli köpman eller

något annat. Kvinnan hjälpte mannen på gården så det faller sig mest naturligt att hon fortsatte hjälpa mannen med handeln när jordbruket inte längre var aktuellt, men på vilket sätt är ännu oklart.

Textiltillverkningen liksom handel skulle mycket väl ha kunnat skötas av kvinnor därför tror jag att man hittar dessa föremål i deras gravar. Men inte vilka kvinnor som helst kunde göra dessa yrkesval. Endast de bästa inom textiltillverkning och handel hade kunskap om och skulle sköta det. Vi ger inte uppdraget att flyga ett Jettplan till någon som inte är utbildad och absolut bäst inom sitt gebit. Likadant tror jag det var då, man gav inte uppdraget att skapa det finaste tyget och de finaste broderierna till någon som var halvbra på textiltillverkning om där fanns någon som var bäst på det.

TOLKNING OCH DISKUSSION

När jag började mitt arbete var min frågeställning:

1. Vilka olika roller kan man se att kvinnor haft utifrån de skriftliga källor och genderteorier som finns?
2. Kan man se utifrån det arkeologiska materialet vilken roll kvinnan haft i livet?
3. Kan kvinnan ha försörjt sig själv och på det sättet skapat sig en egen social status?

Vilka olika roller kan man se att kvinnor haft utifrån de skriftliga källor och genderteorier som finns?

Birka var speciell på många sätt, bland annat dess hus, där fanns inga större gårdar utan husen låg tätt i staden, det skulle kunna betyda att man inte hade plats till så många djur och därmed försvann möjligheten till gårdslivet på sätt och vis. Då fick man försöka försörja sig på andra sätt, männen specialiserade sig på handel av olika slag och vad är det då som skulle hindra kvinnorna från att göra samma sak? Om hela den tidigare samhällsstrukturen försvinner måste man bygga upp en ny ekonomisk inkomstkälla och en ny social struktur. Samma strikta regler att kvinnans arbete endast är i hemmet kan inte riktigt råda då hon inte får utföra sina sysslor fullt ut så då måste hon ändra sina sysslor för att få högre avkastning på sitt arbete.

De flesta kvinnorna var hemma vid gården och tog hand om sina barn, lagade maten och på bästa sätt hon kunde försörjde sin familj. Det var hon som hade det högsta ansvaret för att allt fungerade hemma. Hennes status i hemmet byggde till största del på hur väl hon arbetade i hemmet, hon jämfördes inte med mannen, då de, man och hustru arbetade med två helt skilda saker. Hon kunde endast få kritik efter vad hon gjorde i hemmet och hur väl hon tog hand om allt som skulle göras. Det alla sagor och berättelser och skrifter säger om kvinnan är hur duktig husfru och hur god hon i så fall är, eller hur dålig hon är och därmed ond. En god husfru är en som sköter sin gård, en dålig husfru är en som försummar sin gård.

Det är även denna bild av vikingasamhället som under 1800-talet växte fram och som även idag styr många av våra förväntningar på kvinnors och mäns roller. Man måste dock se att där finns fler än en roll för vikingakvinnan, de var inte statiska. Där fanns kvinnor som var slavar och som offrade sina liv för att följa någon annan i döden, där fanns goda husmödrar som uttryckte sina känslor och som gav utlopp för dem, och där fanns kvinnor som när hennes make reste bort fick huvudansvaret och det ekonomiska ansvaret över gården. Om hon dog innan han kom tillbaka begravdes hon i den positionen och fick därmed en ståtlig begravning (Dommasnes 1991 s67-79). Kvinnor kunde även anlitas som läkare och endast kvinnor kunde

bli jordmödrar (Foote & Wilson 1980 s 93). Bland annat detta tyder därför starkt för att där fanns yrken för kvinnor också, med andra ord fanns det andra roller än de vanligen vedertagna som säger att hon var helt beroende av en man, *Rimbertkrönikan* vittnar också om självständiga kvinnor som reser och arbetar själva.

Kan man se utifrån det arkeologiska materialet vilken roll kvinnan haft i livet?

Där finns olika begravningar som brandgravar och skelettgravar med och utan kista och de ståtliga kammargravarna. Där finns också hedniska och kristna begravningar och man måste försöka skilja mellan dem. De kristna begravningarna är enklare och oftast utan finare föremål, krucifix är de enda följeslagarna i graven. Många förkristna gravar har heller inga föremål i sig vilket kan förklaras på flera olika sätt, antingen har allt förmulnat, eller så var personen fattig och hade ingenting som han/hon kunde ta med sig. De anhöriga valde att inte lägga något i graven, eller om man har kremerat den döda så bränns förmodligen föremålen också. Läser man dessutom Parker Pearsons *The Archaeology of Death and Burial* förstår man att inget har lagts i graven av en slump. Allt har en religiös och social mening. Dels är begravningen en ritual för den döda men lika mycket är det en politisk och social ritual för de efterlevande.

Om en förkristen person begravdes i en kammargrav eller någon annan begravning med föremål i och med fina kläder som många gånger har siden eller guld/silver inslag visar detta ytterligare på hennes höga ställning inom samhället. Men ofta begravdes hon inte enbart i fina kläder utan hade även med sig redskap som hon skulle kunna använda i nästa liv eller för att visa upp vad hon hade gjort i livet.

Handelsföremål som vikter och vågskålar som både har hittats i mans och kvinnogravar indikerar på att handel var något som kunde idkas av både män och kvinnor. Då dessa föremål verkar finnas i en mycket liten skala och dessutom i gravar borde det tyda på att de som ägde dem använde dem till något speciellt, i detta fall handel. Det betyder i så fall att där inte fanns fasta kvinnoroller. Där finns många kvinnogravar som innehåller en hel del fynd som saxar, nålhus, nycklar och kammar med mera. Fynden indikerar på att den döda kvinnan hade någon viktig position i hemmet eller samhället. Hade hon dessutom textilredskap bör det betyda att hon var duktig på textilberedning. Jag tror nämligen inte att en kvinna fick vågskålar och vikter för att visa upp att hennes make var handelsman, lika lite som en kvinna fick med sig sytillbehör för att visa upp att hennes make var sömmare.

I min jämförande tabell över det arkeologiska materialet från Birka, som jämför föremål som jag anser vara av intresse för att undersöka kvinnors olika roller i samhället, kom jag fram till följande:

- Föremål som förr ansetts som manliga föremål har i minst lika stor grad hittats även i kvinnogravar.
- De flesta textilredskap hittas i samband med utgrävning av bostadsområde och inte i gravarna, så som till exempel vävtyngder och sländtrissor, vilket tyder på att de var föremål som alla hushåll använde sig av och därför inte fick följa med i graven.
- Handelsredskap har inte hittats i någon större utsträckning i bostadsområdet, utan hittas i kvinno- och mansgravar. Dessa föremål bör därför ha haft en viktig roll i personens liv, eller för de efterlevande.

Kan kvinnan ha försörjt sig själv och på det sättet skapat sig en egen social status?

Dels har vi självständiga kvinnor som Katla (*Rimbertkrönikan*) och Brynhild, dels har vi färgstarka kvinnor som frun från Hassmyra som skötte gården. Vi har också handelskvinnor av olika slag, men på grund av att det förr var vanligare och näst intill en konstitution att kvinnor och män skulle gifta sig och skapa en union måste man också tänka sig att de inte arbetade själva i lika hög grad som idag. Man arbetade inte för sig själv utan man arbetade tillsammans som man och hustru, på olika sätt så klart, men man hjälptes åt. Därför är det svårt att säga om hon försörjde sig själv. Om mannen dog kunde hon säkerligen försörja sig själv och där finns bevis för att hon blev familjens och gårdens överhuvud om mannen försvann eller om där inte fanns andra manliga släktingar kunde hon arva pengar och gård, lika väl som männen.

Som läsare måste man ha i åtanke att när man pratar om kvinnor som gör karriär som handelskvinna eller hantverkare är det inte storskaligt. Förmodligen fanns det inga stora ”fabriker”, utan man arbetar utifrån småskaliga produktioner, kanske till och med från hemmet.

Slutsatsen blir att kvinnor hade många olika roller. Jag har framför allt tittat på hennes roll som maka, dotter, handelskvinna och slavinna. Hon var inte en tyst bifigur i en mansdominerande värld utan hon kunde säga ifrån, hon kunde gå utanför de genderramar som vi har satt upp idag. Hur vet vi det? Jo, på grund av alla de arkeologiska fynd som har gjorts. Just i Birka har man funnit kvinnogravar med typiska mansföremål i gravarna såsom vikter till handel. Man har också funnit textilredskap i samlingar mellan husen som påvisar textiltillverkning av större grad än till hemmabruk. Kvinnor har även begravts med textilredskap vilket tyder på att de har arbetat just med dessa föremål på ett professionellt sätt. Kvinnor bör ha kunnat konkurrera med andra kvinnor för att få högre ekonomisk avkastning och därmed få högre status.

Nu när ett år har gått och mitt arbete är till ände är det med både glädje och vemod jag skriver de sista raderna. Jag frågar mig själv om jag kom fram till det jag tänkte mig från början eller om jag fått byta inriktning. Jag kan bara säga att arbetet hela tiden förändrat sig då jag hela tiden har hittat bevis för nya kvinnoroller men inte har kunnat ta med dem då arbetet skulle bli för stort och avdelat.

Har jag ändrat uppfattning om kvinnors olika roller, eller blev svaren som jag ville, det vill säga att kvinnor kunde ingå i vissa yrkeskårer? Svaren jag fick överensstämde väl med vad jag själv trodde innan jag började mitt arbete, men genom att ha läst andra författares verk och gjort egna tabeller stärks mina antydningar avsevärt, däremot tror jag inte att mitt arbete egentligen kom fram till något som inte redan är framkommet, men att det däremot stärkte min egen teori så att nästa gång jag går in i en diskussion om kvinnors vara eller icke vara inom yrkeslivet faktiskt kan lägga fram en relevant teori.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Alving, H. (översättning och utgivning) & Inledning av: Strömbäck, D 1935, 1978 *Isländska sagor, Eyrbyggarnas Saga, Laxdalingarnas saga.*
- Ambrosiani & Arrhenius, Danielsson, Kyhlberg & Werner. 1973. Riksantikvarieämbetet Rapport C1 1973. *Birka svarta jordens hamnområde. Arkeologisk undersökning 1970-1971.* Stockholm.
- Ambrosiani, Björn. & Clarke, H. 1995. *Excavations in the Black Earth 1990.* Birka studies Vol 2. Stockholm.
- Ambrosiani, Björn. & Erikson, Bo. G. 1996 (1992). *Birka VikingaStaden. Jakten på svarta jordens hemligheter har börjat!* Vol 1. Sveriges Radios Förlag. Helsingborg.
- Ambrosiani, Björn. & Erikson, Bo. G. 1993 (1992). *Birka VikingaStaden. Sensationella Fynd i Stolpes Schakt: Unika Gjutformar Från Vikingatidens Verkstäder!* Vol. 2. Wiken.
- Ambrosiani, Björn. & Erikson, Bo. G. 1993. *Birka VikingaStaden. Askan i Svarta Jorden Avslöjar: De Första Husen!* Vol 3. Wiken.
- Ambrosiani, Björn & Erikson, Bo. G. 1997. *Birka VikingaStaden. Vikingastaden lever upp igen i TV:s modell av 800-talets Birka!* Vol 5. Sveriges Radios Förlag. Spanien.
- Andersson, Eva. 2003. *Tools for Textile Production, from Birka to Hedeby.* Birka Studies Vol 8. Ed. Ambrosiani, B. Birka Project for Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Arbman, Holger. 1943 (1940). *Birka I, Die Gräber Tafeln.* Stockholm.
- Arbman, Holger. 1939. *Birka.* Stockholm.
- Arrhenius, B. 1965. *Ansgars Birka.* Stockholm.
- Arwill-Nordbladh E. 1991. The Swedish Image Of Viking Age Women: Stereotype, Generalisation, and Beyond. In R. Samson (ed.) *Social Approaches to Viking Studies.* Glasgow
- Blindheim, Charlotte. 1947. *Drakt og Smycker. Studier i Jernalderens drakthistorie i Norden.* Viking XI:1-139.
- Bolvig, Axel. 2003. *Dragt, magt og afmagt i danske kalkmalerier ur: Dragt og Magt, Hedeager Krag.* Köpenhamn.
- Brate, Erik. *Eddan, den poetiska Eddan.* Uddevalla (årtal saknas).
- Dommasnes, Liv Helga. 1991. Women, Kinship, and the Basis of Power in the Norwegian Viking Age. In R. Samson (ed.) *Social Approaches to Viking Studies.* Glasgow.
- Foote, P & Wilson, D. M. 1980 (1970). *Viking Achievement.* Sidguik and Jackson Great Civilizations Series. London.
- Geijer, Agnes. 1938. *Birka III. Die Textilfunde aus den Gräbern.* Uppsala.
- Gräslund, Anne-Sofie. 1980. *Birka 4. The Burial Customs. A Study of the Graves on Björkö.* Stockholm.
- Gräslund, Anne-Sofie. 1991. *Some Aspects of Christianisation in Central Sweden* In R. Samson (ed.) *Social Approaches to Viking Studies.* Glasgow.
- Hedeager, Anne. 2003. *Drakt og Makt.* Köpenhamns Universitet.

- Hägg, Inga. 1974. *Kvinnodräkten i Birka; Livplaggens Reproduktion på Grundval av det Arkeologiska Materialet*. Uppsala: Institut for Arkeologi. Uppsala.
- Hägg, Inga. 1991. *Mammen, Grav, Kunst og Samfund I Vikingetid*. Red: Iversen, M. Näsman, U & Veller, J. Höjbjerg.
- Hägg, Inga. 2003. *Härskarsymbolik i Birkadräkten*. Dragt og Magt. Red: Anne Hedeager Krag. Museum Tusulanums förlag. Köpenhamn.
- Jesch, Judith. 1991. *Women in the Viking Age*. Woodbridge.
- Johansson, K. G. & Malm, M. 1997. *Snorres Edda. Fabel*. Stockholm.
- Knutsson, Inge (översättning) & Bergsten, Staffan (inledning) 1991 (översättning från 1884). *Völsungasagan (Völsunga saga)* Sweden.
- Pearson, Mike Parker. 2001 (1999). *The Archaeology of Death and Burial*. Great Britain.
- Petersson, Bodil. 1994. *Indiana Jones På Birka. Om Arkeologisk Popularisering och Forskning*. Lund.
- Stalsberg, Anne. 1991 Women as Actors in North European Viking trade. R. Samson (ed.) *Social Approaches to Viking Studies*. Glasgow.
- Rudberg, Gunnar (översättning). 1926. *Rimbert Ansgars Levnad Uppsala*, Almqvist & Wiksells boktryckeri AB. Uppsala.
- Stig Sörensen, Marie Louise. 2000. *Gender Archaeology*. Cambridge, Great Britain.
- Svenberg, E. (översättning). (Kommentarer av: Hallencreutz, C. F., Johannesson, K. Nyberg, T. & Piltz, A).1984. *Adam av Bremen Historien om Hamburgstiftet och dess Biskopar*. Stockholm.

Nätinformation:

www.nationalencyklopedin.se 2005-10-20

Försättssidans bild är tagen från Gary Waidson. "Lore and Saga". gary@lore-and-saga.co.uk 2005-12-18.

Kartan på sidan 13 är hämtad från hemsidan: <http://home.swipnet.se/> 2006-01-17.